

STEN TORGERSON

J. F. HALLMANS LÅNBIBLIOTEK
I UDDEVALLA

LIR. Varia
Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion
Göteborgs universitet

ABSTRACT

Torgerson, Sten: *J. F. Hallmans lånbibliotek i Uddevalla*. (J. F. Hallman's lending-library in Uddevalla).

This thesis has been written with the intention to investigate a commercial lending-library in Uddevalla from 1838 to the last decades of the nineteenth century.

This lending-library was founded by Johan Fredrik Hallman, a selfmade man and dynamic bookseller.

The lending-library had according to the catalogue from 1853 and the supplements between 1855 and 1866 about 6.000 titles. 43 % of the books are Swedish originals and 56 % are translations and foreign originals. About 1 % is of incertain origin. Among the foreign literature 31 % of the books are French, 30 % German, 26 % English and 8 % Danish.

The majority of the books is fiction. There you will find Alexandre Dumas senior, Walter Scott, Edward Bulwer-Lytton, J. F. Cooper, Frederick Marryat, August Lafontaine, Eugène Sue, Charles Dickens and all the other bestsellers of that time.

Of the Swedes you will find Emilie Flygare-Carlén, G. H. Melin, C. F. Ridderstad, C. J. L. Almqvist, August Blanche and Fredrika Bremer on the top.

The lending-library served above all the middle- and upperclass people. Because of economic, social and religious factors others were excluded.

The most popular genres were historic novels, horror and family chronicles.

STEN TORGERSON

J. F. HALLMANS LÅNBIBLIOTEK
I UDDEVALLA

Göteborg 2011

LIR. Varia

Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion

Göteborgs universitet

© Sten Torgerson 2011

Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion,
Göteborgs universitet

ISBN 978-91-88348-42-5

INNEHÅLL

Förord	5
Inledning	7
Ämne, syfte, metod	9
Terminologi	10
Forskningsöversikt	11
Johan Fredrik Hallman	13
Bakgrundsfaktorer	17
Lånbiblioteket	19
Annonsering, abonnemang och avgifter	23
Källmaterialet	26
Bokbeståndet	29
Skönlitteraturen	35
Låntagarna, läsargrupperna	43
Sammanfattning	50
Noter	53
Förkortningar	64
Käll- och litteraturförteckning	65
Personregister	75

FÖRORD

Arbetet med denna studie har slutförts vid stadsbiblioteket i Uddevalla, där jag haft tillgång till arbetsplats och erhållit hjälp med materialanskaffning och litteratursökning – ett särskilt tack härför till bibliotekarierna Håkan Välikangas och Marianne Larsson.

Vidare riktas ett tack till Gustaf B. Thordéns stiftelse för bidrag till färdigställande av manuskriptet samt till Kungl. och Hvitfeldtska stiftelsen för bidrag till tryckningen.

Slutligen vill jag tacka professor Stina Hansson för visat intresse och värdefulla råd under arbetets gång samt för korrekturläsning av hela manuskriptet. För snabb och noggrann korrekturläsning tackar jag även universitetslektor Dag Hedman.

INLEDNING

När val av ämne för min licentiatuppsats blev aktuellt i mitten av 1960-talet, föreslog min lärare Staffan Björck att Hallmans bokhandel och lånbibliotek i Uddevalla kunde vara ett lämpligt forskningsobjekt. Det låg nära till hands eftersom det hade anknytning till hemstaden.

Kontakt togs med de dåvarande innehavarna av bokhandeln, vilka visade ringa intresse. Den lilla minnesskriften *Hallmans bokhandel 1838–1938* av Sten Kristiansson, där lånbiblioteket berörs, hade utkommit några decennier tidigare och Hallmans verksamhet hade även belysts i *Uddevalla stads historia*, III, 1956. Uppgiften syntes därmed mindre aktuell. Ämnet har emellertid ånyo pockat på uppmärksamhet bl.a. med utgångspunkt i senare forskning inom området.

Speciellt Margareta Björkmans doktorsavhandling från 1992 och ett par magisteruppsatser från 2000-talet har visat att forskningsfältet inbjuder till ytterligare undersökningar. Med mitt arbete vill jag fylla i bilden och teckna en kontur av ett kommersiellt lånbibliotek i en landsortsstad på 1800-talet.

ÄMNE, SYFTE, METOD

I tidigare arbeten har jag främst intresserat mig för utgivningen av fiktionslitteratur, speciellt då översättningar på den svenska bokmarknaden från 1860-talets mitt till 1940. En sparsamt belyst arena utgör lånbiblioteken varför det känts lockande att granska och beskriva ett sådant.¹

Syftet med undersökningen är att lyfta fram ett lånbibliotek i landsorten, teckna en bakgrund, kartlägga och identifiera bokbeståndet samt söka urskilja möjliga låntagargrupper.

Metoden är empirisk, innebärande en kvantifiering och analys av befintligt material, fixering av antal titlar, nummer, fastställande av språklig proveniens, genrebestämning av beståndet samt för skönlitteraturens del en presentation av de mest frekventa författarna under det aktuella tidsavsnittet. Resultaten jämförs med data framtagna i mina tidigare studier av den skönlitterära översättningsfiktionen för motsvarande tidsavsnitt liksom med tidigare studier av lånbibliotek.

TERMINOLOGI

Termen lånbibliotek avser en verksamhet vars koncept är att i kommersiellt syfte bedriva bokutlåning. Det är ett företag på marknaden, åtskilt från bokhandeln men ibland i synergi med denna.¹ Det ska hållas isär från läsesällskap och läsecirklar och från viss utlåning, som ägde rum i olika boklådor. Ett lånbibliotek var en vinstdrivande rörelse, ofta förlagd i egen lokal, som tryckte kataloger och annonserade om sin verksamhet. Det hade utlåningsregler, fasta tariffer för lån och bestämda öppettider.²

FORSKNINGSÖVERSIKT

Föreliggande översikt upptar endast verk, som varit av direkt betydelse för arbetet. I Carl Magnus Carlanders *Svenska bibliotek och exlibris*, 1–3, 2 uppl. (1904) finns viktiga uppgifter bl.a. om Johan Fredrik Hallmans tryckta lånbibliotekskataloger. Bengt Utterström undersöker i *Läsesällskap och lånebibliotek i Karlskrona 1794–1863* (1959) läsesällskapens biblioteksutlåning i en landsortsstad. Bokmarknaden i Göteborg utgör ämnet för Göran Lexts avhandling *Bok och sambälle i Göteborg 1720–1809* (1950), där även lånbiblioteken behandlas. Bibliotekens kataloger är värdefulla dokument, som kan ge besked om författares eller genrers prevalens på marknaden. Så har de utgjort grund för påvisandet av litteraturspridning i Elisabeth Tykessons avhandling *Rövarromanen och dess hjälte i 1800-talets svenska folkläsning* (1942) och i Yvonne Lefflers avhandling *I skräckens lustgård. Skräckeromantik i svenska 1800-talsromaner* (1991) samt i Johan Svedjedals doktorsavhandling *Almqvist – berättaren på bokmarknaden* (1987), där Almqvists publikframgångar studeras utifrån 21 svenska lånbibliotek. Nämnas skall även Ann-Lis Jeppssons avhandling *Tankar till salu. Genombrottsidéerna och de kommersiella lånbiblioteken* (1981) där lånbibliotekens framväxt kan studeras. Staffan Björcks uppsats ”Den svenska bokfloden: Om 1800-talets romanserier och lånbibliotek” (*Studiekamraten*, 1972) har hela tiden funnits med som en uppfordran att ta fatt ämnet. Standardverket på området utgör Margareta Björkmans innehållsdigra undersökning *Läsarnas nöje. Kommersiella lånbibliotek i Stockholm 1783–1809* (1992), som utgjort ett referensverk för studien.

Ett par aktuella arbeten har utgått från Bibliotekshögskolan i Borås. Dit hör magisteruppsatsen i biblioteks- och informationsvetenskap *Kultur och kommers. En analys av Eva Unanders kommersiella*

J. F. Hallman

lånbibliotek 1818–1829 (2000) av Eva Greek och Heléne Rova, med bl.a. diagram över ämnesfördelning och biblioteksbeståndets språkliga spridning. En annan studie från samma institution är *Från läsesällskap till stadsbibliotek: Skövdes bibliotekshistoria 1830–1940* (2007) av Ellen Beccau och Marika Ekström. Slutligen vill jag nämna Sten Kristianssons minnesskrift från 1938 *Hallmans bokhandel 1838–1938*, där uppgifter om lånbiblioteket även står att finna. För en fylligare översikt av forskningsfältet hänvisas till Margareta Björkmans doktorsavhandling från 1992 och de ovan nämnda uppsatserna från Bibliotekshögskolan.

JOHAN FREDRIK HALLMAN

Johan Fredrik Hallman var född i Göteborg 1808, men familjen flyttade senare till Uddevalla, där fadern, som var bleckslagare, etablerade sig och vann burskap 1818. I rörelsen tillverkades bl.a. lampor av olika slag, en säkerligen gångbar artikel i en landsända där tranoljelampor länge varit vanliga. Johan Fredrik, som var enda barnet, blev gesäll och arbetade i firman, vilken drevs vidare av modern Brita Maria sedan fadern, bleckslagarmästaren Alrik Hallman, gått bort 1823. Den unge Hallman tycks inte ha åtnjutit någon skolutbildning utanför yrket, hans namn återfinns inte i elevmatrikeln för läroverket aktuella år, men blev det förutan en allsidigt bildad man. Vid trettio års ålder övertog han 1838 änkefru Betty Sjöbergs boklåda och lånbibliotek och växlade in på en ny bana, samtidigt som han fortsatte att driva bleckslageriet till 1855.

De foton som finns av honom låter ana en jovialiskt kraftfull och öppen personlighet. Det var en ung man med mångsidiga intressen som tog över bokhandeln. År 1835 erhöll Hallman medalj för förtjänstfullt arbete under koleraepidemien i Uddevalla.

Opinionsbildare och starkt intresserad av samhällsfrågor avsatte hans initiativkraft och idérikedom många bestående spår i stadens liv, där han i ett par perioder på 1860-talet tillhörde stadsfullmäktige. Han var en av de drivande krafterna bakom frivilliga brandkåren liksom inrättandet av ett museum. Vidare var han en av grundarna av sparbanken, i vars styrelse han senare tog plats. Införande av gasbelysning var en modernitet han stödde jämte flera andra betydelsefulla förslag för att utveckla den lokala infrastrukturen.

I Sällskapet X, en föreläsningförening och diskussionsklubb bland stadens ledande personer, som instiftades 1859, var han en av de mest framträdande och sällskapets sekreterare. På hans tillskyndan

påbörjades arbetet med att starta en aftonskola.¹ Nykterhetsman som han var hörde han hemma i tidens reformvänliga och liberala strömningar. När frågan om införande av en Ni-reform var aktuell 1858, lade Hallman ut listor i sin bokhandel, där allmänheten kunde ta ställning till förslaget och ”där ej så få stadsbor antecknade sig”.² Det var emellertid inte endast genom lokala initiativ, som spåren av hans duglighet märktes. Först och främst var han bokhandlare och gjorde sig känd som en idérik och driftig företrädare för en yrkesgrupp, som då började växa fram. Även här skiljer han ut sig genom sin bakgrund, något som sågs som en tillgång i nyrekryteringen av bokhandlarkåren.

Bokhandeln och lånbiblioteket var vad han helst ville ägna sig åt. I *Bokhandlarnas bok* omnämns han som den ”outtröttlige Hallman i Uddevalla”, ”en av de vaknaste bokhandlarna på den tiden”.³ Det första svenska bokhandelsmötet ägde rum 1852. Men tanken på ett sådant hade väckts redan 1849 av Hallman. Han uppvaktar förläggarna gång på gång med olika förslag. Bl.a. uppmanar han dem att bara lämna böcker till av Förlagsföreningen godkända bokhandlare och inte till privata försäljare, vilket undergräver bokhandeln. Han menar vidare att spridningen av förlagsalster bör ske samtidigt till landsorten samt att annonsering aldrig bör ske förrän 10 dagar efter distributionen. Landsortsbokhandeln är missgynnad. Provisionsberäkningen måste ses över och hänsyn tas till fraktkostnaderna. Förläggarna bör tillhandahålla tryckta inventarieförteckningar och fakturorna numreras. Det är en det praktiska livets man och en driftig företagare som yttrar sig.⁴ Vid det skandinaviska bokhandelsmötet i Stockholm 1866 deltog han livligt i diskussionerna. Tillsammans med andra ivrade han för att *Svensk Bokhandels-Tidning (SBT)* borde införa även de danska och norska bokförteckningarna, vilket också vann gehör. Bokhandelsskandinavismen, ett uttryck för sammordiska

strävanden vid denna tid, arbetade för att sprida kännedom om de nordiska ländernas litteratur på originalspråken, t.ex. önskade man skandinaviska lånbibliotek i de större städerna. Hallman var en av de första att gå med i en gemensam adresskalender för den danska, norska och svenska bokhandeln.⁵

En fråga som infinner sig är hur J. F. Hallman utifrån sin verksamhet som hantverkare och lokal företagare kunde skapa sig en sådan position på den samtida bokmarknaden.

I ett brev till domprosten i Göteborg, Peter Wieselgren, nämner han något om sin familjebakgrund.⁶ Han var inte den förste eller ende inom släkten som haft bokliga eller kulturella ambitioner. En kusin till hans far, G. A. Hallman, var jubelmagister och prost i Sköllersta i Närke. I släkten hittar man även Johan Göstaf Hallman, historiker och skald, kyrkoherde i Hedvig Eleonora i Stockholm, vilken skrev en biografi över Olaus och Laurentius Petri, flera dikter samt en historisk tragedi *Erik och Waldemar* tr. 1875.

En son till denne var Carl Israel Hallman (1732–1800), Bellmans sällskapsbroder, ”Bellman, Hallman och Kexell”, vilka Carl Julius Lénström sammanför i *Svenska poesiens historia* och som Strindberg låter uppträda tillsammans i historiedramat *Gustav III*.⁷ Han skrev operaparodier för Humlegårdsteatern i Stockholm, liksom vår första vaudeville, burlesker, operor och farser samt parentationer i Bellmans stil. En bror till Carl Israel, Johan Gustaf, var läkare och anlade bl.a. ett kurhus för syfilissjuka. Dennes sonson var militär och avancerade till överste, vars son i sin tur ägnade sig åt konstnärlig verksamhet som porträttmålare.⁸ Av genealogin ser man tydligt mångsidigheten i en gammal präst- och akademikersläkt, en ådra som i rikt mått flödade hos Johan Fredrik.

Vid sin bortgång efterlämnade Hallman hustrun Mathilda, f. Ljungström och en stor barnskara. I familjen fanns nio döttrar och

två söner. Tre av barnen dog i unga år och en son var sjuklig. Redan två år före sin död hade Hallman insatt dottern Virginia, senare gift Hilding, som medhjälpare, och det var hon som övertog rörelsen tillsammans med modern.⁹ Hallman blev en välbärgad man av boppteckningen att döma, ägare till fastigheten centralt i staden, där bokhandeln var inhyst. När han gick ur tiden den 18 april 1873 ännu ej 65 år gammal skrev *Bobus Läns Tidning (BLT)*: ”och torde knappast någon af stadens förvaltningsgrenar finnas, hwaruti han ej verksamt ingripit”.¹⁰ Kristiansson sammanfattar i minnesskriften till bokhandelns 100-årsjubileum: ”Under alla dessa år kan ingen polemik omkring hans person upptäckas”. Om bokhandelns senare utveckling hänvisas till Kristiansson 1938 samt till *Uddevalla som bok- och tidningsstad – människorna bakom*.

BAKGRUNDSFAKTORER

Det stiger fram en mörk bild av livet i Uddevalla under 1800-talets första år. Mest påtaglig är den förödande stadsbranden 1806, då i princip all bebyggelse utplånades. Efter denna minskade stadens befolkning på ca 4.000 invånare med ungefär en femtedel. Det kom att dröja till in på 1850-talet innan befolkningsantalet nådde samma nivå som vid tiden för branden. En annan kännbar olycka var att sillen inte längre gick till längs Bohuskusten. Detta fick till följd att en rad näringsidkare med anknytning till fisket tvangs att upphöra med sin verksamhet. Ytterligare en motgång var tillkomsten av Trollhätte kanal år 1800. Man fruktade att Uddevalla skulle komma att marginaliseras som hamnstad.¹

Efter hand började emellertid läget att ljusna. Staden byggdes snabbt upp på nytt med bistånd från stora insamlingar såväl inom som utom landet. En nybyggartid inträdde och behovet av arbetskraft ökade. Gator och kvarter lades ut efter en rutformig plan med alla tvåvåningshus i sten, många uppförda i importerat holländskt tegel. Det var under detta skede som bleckslagaren Alrik Hallman flyttade från Göteborg och etablerade sig i Uddevalla. Från 1830-talet kunde en uppgång i handel och sjöfart märkas, främst beroende på havreexporten till England via Uddevalla; hamnen började småningom rustas upp och en rad fabriker och industrier växte fram.² Utöver dessa lokala förutsättningar och affärsbetingelser började under 1800-talets första hälft en omstrukturering av det svenska näringslivet, vilket kom att få betydelse för den inhemska bokmarknaden. En hel rad faktorer samverkade kring utvecklingen som reformer på skolans område, tryckfrihetsförordningen, erkännandet av författarrätten och censurens avskaffande samt ett intensivt tidningsgrundande. Biblioteksfrågorna var aktuella och dryftades under riks-

dagarna på 1820- och 1830-talen. I samband med folkskolereformen fick frågan ny aktualitet. År 1843 bildades Svenska bokförläggareföreningen. Härigenom organiserades sortimentsbokhandeln, så att förlagsprodukterna lättare kunde nå bokhandel och kommissionärer, av vilka Hallman blev en. Tidigare hade möjligheterna till snabb litteraturspridning varit begränsade. Distributionsfrågan framstod som ytterst angelägen. Järnvägstrafikens framväxt på 1860-talet blev av avgörande betydelse. För Uddevallas vidkommande anlände sändningarna med kanalbåt till Vänersborg, varifrån de fraktades vidare på landsväg. Av vikt blev den smalspåriga järnvägen Uddevalla–Herrljunga, vilken invigdes 1867.

Det var alltså i en för bokmarknaden dynamisk tid som den unge bleckslagaren Johan Fredrik Hallman tog ett lyckat grepp och etablerade sig som bokhandlare och lånbibliotekarie i hemstaden, till att börja med parallellt med bleckslageriet.

LÅNBIBLIOTEKET

Kommersiella lånbibliotek är en företagsform som etablerades under slutet av 1700-talet, tillväxte under 1800-talet i takt med bokmarknadens expansion för att i konkurrens med nya aktörer med rötter i folkrörelserna mot århundradets slut fasas ut och ge plats åt de framväxande folkbiblioteken i kommunal regi.

Redan under 1600-talet förekom handel med tryckta skrifter i Uddevalla. Kommersen sköttes företrädesvis av bokbindare och kringresande försäljare vid marknaderna. På 1770-talet slog sig en bokbindare Johan Adler ner i staden och började sin verksamhet. Firman, som ägde bestånd i omkring hundra år, sysslade även med försäljning av böcker. På 1820-talet startade konstförvanten Anders Johnsson ett tryckeri, varifrån man försålde skrifter av olika slag. Han höll även under några år lånbibliotek. Men redan tidigare, inte långt efter stadsbranden 1806, hade ett läsesällskap bildats, vilket omvandlades till lånbibliotek.¹

År 1834 öppnade Zacharias Theodor Björck, senare redaktör för Norrköpings tidningar, en bokhandel i förening med lånbibliotek.² Efter kort tid övertogs emellertid hans rörelse av häradskrivare Carl Magnus Sjöberg, vars änka drev verksamheten vidare, men redan 1838 avyttrade affären till Johan Fredrik Hallman. I *Uddevalla Weckoblad (UW)* omnämns även en P. J. Lindbohm, som annonserar om lånbibliotek. Carlander skriver: ”I flere år förut hade då redan i samma stad ett annat lånbibliotek, förmodligen P. J. Lindbohms, funnits. Björck lemnade Uddevalla i medlet af 1830-talet, och det var antagligen hans lånbibliotek, hvilket då öfvertogs af J. F. Hallman.”³ Lånbibliotek var ofta kortlivade företag och innehavarna växlade.

I och med den unge bleckslagarens entré på arenan börjar ett nytt kapitel inom bokhandels- och biblioteksområdet i staden. De

spirande försöken ersätts av en målmedveten satsning av en verklig entreprenör. År 1840 tryckte Hallman en katalog över beståndet i lånbiblioteket omfattande strax under 2.000 nummer. Han riktar sig till hemmapubliken i en annons på hösten samma år, där han bl.a. säger att detta utökats med nyheter och även med dansk originallitteratur. Han fortsätter: ”Skulle man från den läsande allmänhetens sida kunna påräkna någon hit intills saknad uppmuntran, så att det åtminstone kunde bära sig, will jag ytterligare fortfara härmed då Lånbibl. snart skulle kunna mäta sig med de bättre i Riket.”⁴ Redan året därpå förefaller han nöjdare. Bokhandeln var under de två första decennierna förlagd i en lokal på Kålgårdsbergsgatan 15, varefter verksamheten under ett par år, 1859–60, återfinns på Kungsgatan 17. Efter en brand, där Hallman lyckades rädda lånbiblioteket, flyttade man 1860 till en fastighet i korsningen Kungsgatan–Södra Drottninggatan, ”Hallmans hörna”, än i dag mötesplatsen par preference i Uddevalla, där bokhandel fortfarande bedrivs. Lånbiblioteket, från början inhyt i bokhandeln, flyttades sedan till egen lokal i mamsell C. Bruhns hus strax intill. Man höll öppet ”alla Söknedagar fr. kl. 9–12 förmidd.” enligt annons i *BLT*.

Efter Johan Fredrik Hallmans bortgång 1873 drevs verksamheten vidare av änkan och dottern Virginia som tidigare nämnts. Lånbiblioteket uppges i annons 1870 ha vuxit till 6.000 nummer, en tredubbling sedan starten. I samband med giftermål och avflyttning från Uddevalla överlät Virginia 1883 bokhandel och bibliotek på fröken Erica Grönlund, som några år arbetat i firman som medhjälpare. Hon var en skicklig bokhandlare och omnämns i *Bokhandlarnas bok* som en av ”de allra dugligaste”.⁵ Många kvinnor står som innehavare av lånbibliotek. För Uddevallas del noteras fem kvinnor mer eller mindre aktiva inom bokbranschens produktions- och distributionsled under längre eller kortare tid från 1830-talet och århundradet ut.⁶

KATALOG

öfver

Joh. Fr. Hallmans

LÅNBIBLIOTHEK

i

UDDEVALLA,

jemte

Vilkor för Utlåningen.

—————

UDDEVALLA, 1853.

Tryckt hos C. G. Malmgren.

Titelsida till katalog 1853.

Det kunde ibland röra sig om änkor, som fortsatte att driva företaget efter mannens död. Tiderna förändrades och lånbiblioteket fick sällskap av nya aktörer, som började uppträda. Det förut nämnda Sällskapet X överlämnade sitt bibliotek till Uddevalla skolråd att ingå i ett folkbibliotek, som 1883 uppges omfatta 523 band. Sistnämnda år bildade Godtemplarna ett lånbibliotek och året innan hade en läsesalong öppnats, men redan på 1870-talet hade arbetarföreningen i staden inrättat ett läsrum. Initiativen lokalt ger intryck av utveckling och framåtskridande. Av annonser i *BLT* förefaller det Hallmanska lånbiblioteket ha blivit en institution. Så annonseras på 1870-talet under rubriken ”Minneslista” öppettider för följande institutioner: Tullkammaren, Sparbanken, Pastorsexpeditionen, Telegrafan, Posten och Hallmans lånbibliotek.⁷ Ännu 1883 annonserar Hallmans lånbibliotek och Uddevalla Folkbibliotek parallellt. 1902 öppnades Uddevalla läsestuga efter beslut i stadsfullmäktige, som ett led i raden av åtgärder för att motverka spritmissbruk bland ungdomen. I tidningen står att läsa: ”Fröken Erica Grönlund har ställt Hallmanska bokhandels lånebibliotek till läsestugans förfogande.”⁸ Därmed är epoken som kommersiellt lånbibliotek över. Det hade sin aktiva fas i mer än tre decennier, varefter bokbeståndet, åldrat och slitet, inte förefaller att ha förnyats varför verksamheten långsamt tynade bort. År 1904 beslöt stadsfullmäktige att folkbiblioteket skulle skötas av läsestugan. Den framsynte J. F. Hallmans bibliotek på ca 6.000 titlar kom att utgöra grunden för stadsbiblioteket, och ännu finns i stadsbibliotekets magasin en liten rest av det en gång så omfattande bokbeståndet, varom mera nedan i kapitlet ”Källmaterialet”.

ANNONSERING, ABONNEMANG OCH AVGIFTER

Genom att följa annonseringen i tidningarna, främst *BLT*, får man inblick i utvecklingen.¹ Så gott som varje vecka annonseras om nyinkomna böcker, ”nouveautéer,” till bokhandeln och, om än inte lika frekvent, att lånbiblioteket utökats med ny litteratur. Annonserna för bokhandeln är större och mer detaljerade och står alltid först. En annan tydlig skillnad visar sig i den enligt reklamen stora mängd andaktsböcker och postillor som bokhandeln för, vilka naturligt nog inte förekommer i lånbiblioteket.

Tillväxten av beståndet kan följas från ca 2.000 nummer i början av 1840-talet till omkring 5.000 vid 50-talets mitt för att 1870 omfatta runt 6.000 nummer. Efter sistnämnda år förekommer inte längre uppgifter om nytillskott. I *Tidning för Wenersborgs Stad och Län* 1848 hittar man en annons för ”J. F. Hallmans Lånbibliotek i Uddevalla, med öfver 4.200 volumer”. Där presenterar han mera utförligt vad man har att erbjuda, eftersom han vänder sig till en kundkrets utanför Uddevalla.² I flera annonser upplyses om var lånbiblioteket är beläget, då det bytte adress ett par gånger, samt om regler för utlåning. ”Resp. kunder i orten täcktes å paketerne påteckna sina namn; ty paketer utan påskrift, från afsändaren, kunna ej utbytas.” I oktober samma år meddelas att förteckning över ny litteratur i lånbiblioteket medföljer dagens tidning och utdelas med läsposten till kunder.³

Böcker är varor över disk till kunder som kan betala. Att det handlar om kommersiell verksamhet från Hallmans sida står helt klart. ”Och kommer, enligt förut gifvet löfte, Bibliotheket att ökas med all härefter utkommande Litteratur, som passar för ett sådant så länge inkomsterna däraf räcka till.”⁴

Abonnemangsavgifterna var inte anpassade till gemene man. I katalogen 1853 anges priserna enligt nedan.

Reglor.

1. För resp. Stadsboar är Länbibliotheket öppet alla Söcknedagar från kl. 9 till 12 förmiddagen. Requisitioner från landet expedieras vid hvilken tid de anlända.

2. Betalningen erlägges förut. Okände låntagare måste deponera 3 R:dr B:co, som vid böckernas oskadda återlämnande återfås vid lånetidens slut.

3. Ingen bör behålla en bok öfver 14 dagar under prenumerationstiden.

4. Skulle någon bok skadas eller förloras ersättes den eller hela arbetet, ifall det är flera delar, med det i Bokhandeln gängbara pris, med tillägg af 16 sk. för hvarje välskt banl, dock erhålles deremot det skadade arbetet.

5. Vill låntagaren sluta läsningen innan prenumerationstiden är tilländalupen, kan läsrättigheten transporteras på annan person, men någon återgift af prenumera-tionsmedlen, eller terminens delande i veckor och dagar eger ej rum.

6. Requisitionslistor böra upprättas enl. Katalogen, med utsatte nummer och namn, på minst 20 böcker som önskas till lån, med abonentens namn undertecknat.

7. Behåller låntagare bok öfver prenumerationstiden, anses sådant som önskan att fortsätta. När en bok varit 2 månader på ett ställe, intages ett annat exemplar i stället och låntagaren ersätter det lånta enl. 4:de §.

8. För att så mycket hastigare kunna komplettera hvad som blifvit defect törde resp. läsare som upptäcker något dylikt godhetsfullt sådant anmärka.

9. Priserna; de vanliga, äro följande:

För helt års läsning erlägges B:co R:dr 6: 32.

” halft d:o d:o d:o ” ” 4: —

” fjerdedels d:o d:o ” ” 2: 16.

” månads d:o d:o ” ” — 40.

” veckas d:o d:o ” ” — 12.

” dygns d:o d:o ” ” — 8.

NB. Dessa priser äro beräknade för en bok. De som önska flera på en gång erlægga dubbel prenumera-tion. Abonnenter i orten som ej ofta kunna utbyta, erhålla flera tomer på en gång.

Länbibliotheket tillökes med allt utkommanle nytt som kan intressera en större allmänhet.

REGLOR

Regler för utlåning till katalog 1853.

Endast smärre prisjusteringar sker i de följande katalogerna. Avgiften skulle erläggas i förskott och okända låntagare hade att ”deponera 3 R:dr B:co”, som återbetalades vid lånetidens slut, om böckerna lämnats tillbaka i oskadat skick. År 1870 har emellertid prisnivån stigit enligt annons i *BLT*. Avgiften för 1 år uppgår nu till 10 rdr, halvår 6, tre månader 3.50, en månad 1.25 samt för en vecka 40 öre. En jämförelse med andra lika stora lånbibliotek visar på samma prisnivå. Högre avgift betingar böcker på främmande språk.⁵ Lånevillkoren var noggrant reglerade i de villkor för utlåningen som ingick i varje katalog. Där meddelas förutom öppettider, expediering av rekvisitioner, betalningsvillkor, återlämnande, skador eller förlust av bok etc. Det förekom nog mer än en gång att lånetiden inte hölls, vilket framgår av annonser i tidningen. Det hände även att man fick uppmana låntagare att raska på, då flera stod i kö, vilket man förstår av en anteckning i ett låneexemplar av Fredrika Bremers *I Dalarna* (1845): ”Boken torde skyndsamt genomläsas och aktsamt behandlas.”⁶

KÄLLMATERIALET

Källan för undersökningen utgörs av fotokopior av lånbibliotekets tryckta kataloger jämte supplement, vilka i original finns i Uppsala universitetsbiblioteks samlingar.¹ Den del av primärmaterialet, som utgör grund för arbetet, är katalogen tryckt 1853 jämte supplementen 1–8, tryckta 1855–1866. De är i gott skick, är tydliga och fullt läsliga och har löpande paginering.

Enhetligheten vid upprättandet av katalogerna brister på flera punkter. Det handlar t.ex. om att en och samma boktitel placeras in på lediga platser i nummerföljden, vilket gör att tre exemplar av en roman antingen återfinns i samlad följd eller spridda i bokbeståndet. Detta beror naturligtvis på att tidigare inköpta böcker blandas med kompletteringar av samma verk. Varje titel med separat paginering har åsatts eget nummer. Olika titlar sammanbundna i en volym har erhållit var sitt nummer. Ortografin är mycket godtycklig liksom layouten i katalogen. Stavningen av speciellt utländska författarnamn varierar som Marryat/Marriat. Författarsignatur saknas i mycket stor utsträckning, varför varje anonym titel har kollats mot pålitliga verk som Linnström, Bygdén, Nordisk Familjebok och Kungliga bibliotekets katalog för att bl.a. belägga språklig proveniens. All dokumentation i form av lånelistor eller förteckning över abonnenter saknas helt, ett problem när det gäller materialläget i denna typ av företag.² Till det sekundära, kommenterande källmaterialet förs här brev, protokoll, bouppteckningshandlingar och annonsmaterial i tidningarna enligt källförteckningen nedan.

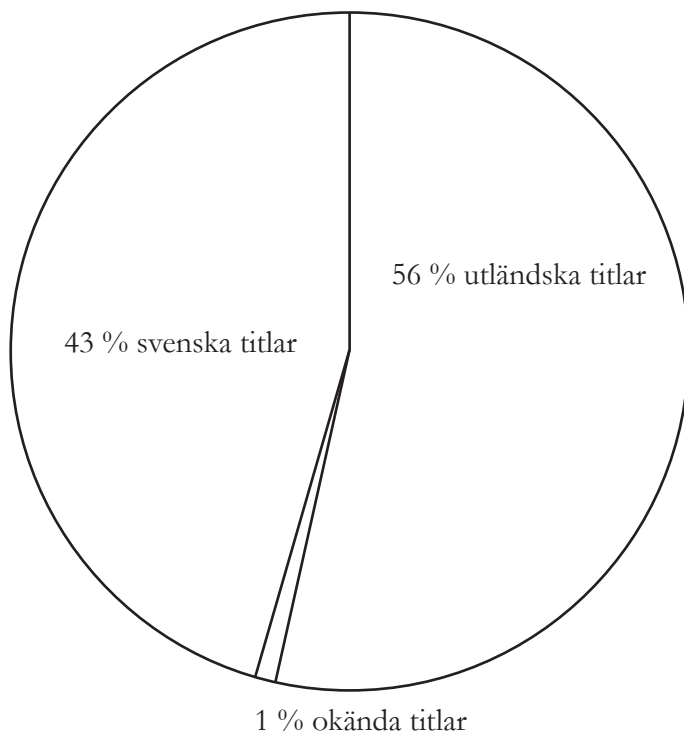
583. Pennritningar af Sturzenbecher, 28 sk.
618—21. Peter Klaus af Friherre Knigge, 2 R.
756. Parjumouf, af Almqvist, 28 sk.
757. Paganini med porträtt, 24 sk.
840. Pilgrimerna vid Rhen, af Bulwer, 2 R.
1069—72. Portefeuille af Crusenstölpe, 4 del. 6 R.
1126. Pariserpojken, Kom, i 2 akt., öfvers., 24 s.
1061—68. Peter Simpel, sjörom, af Marriat, 1: 24.
1001. Profeten i Dårhuset, 12 sk.
959. Parisina af Lord Byron, öfvers., 12 sk.
262—6. Peveril af Fjellet af Sir W. Scott, 1: 32.
220. Potpouri af Romanläsning, 16 sk.
1420. Prins Frédrik, af van der Velde, 1 R.
1496. Pelham af E. L. Bulwer, 6 häft., 1 R.
1192. Poetisk kalender från åren 1812—13—15.
850—5. Pompeji sista dagar, af Bulwer. Rövvar-
bandet, ett studentäventyr, 1: 32.
861—7. Paul Clifford, af Bulwer. Nina, af Ama-
lia Schoppe, 1: 8.
1631. Patricierne, af van der Velde, 3 R.
1709. Professorn och hans skyddl., af E. Carlén.
1715—16. Pauls bref till sina fränder, af Scott, 1 R.
1749. Prinsessan af Angola, af Mellin, 40 sk.
1405. Pröfning och Dygd, af Hubert, 40 sk.
1812. Pasquillet, komédi af von Maltitz, 24 sk.
1718. Pavo Nissinen, af G. H. Mellin, 32 sk.
1835. Poquevillés Resa i Orientén, 1: 8.
1914. Paris i det 19:de århundr., af Jouhaud.
2030. Pastorn i Monténac, af Balzac, 16 sk.
2076. Pauline, af G. Sand (Mad. Dudevant).
2086. Presidentens Döttrar, af Bremer, 2: 24.
2063. Politisk Camera Optica, i 8 taflor, 16 sk.
248. Polen i 17:de århundradet eller Johannes
III-Sobiesky och hans hof af Bronikowsky.
2041. Påskäggen. Sann händelse, 8 sk.
1749. Pariserpojken, Komedi, 24 sk.
2391. Poirets Bref om Numidien, 1 R.

Av det en gång så stora Hallmanska lånbiblioteket återstår idag blott en spillra. Jag hade inte vågat hoppas på att hitta några exemplar därifrån men genom att jag fick tillgång till f. bokhandlare Bengt Göran Wallgrens privata bibliotek upptäckte jag 12 volymer omfattande 22 katalognummer eller titlar. Vidare fann jag i Stadsbibliotekets arkiv i Uddevalla 9 volymer/nummer av den ursprungliga samlingen signerade med Hallmans firmanamn. Samtliga fynd är i gott skick men starkt slitna.³

BOKBESTÅNDET

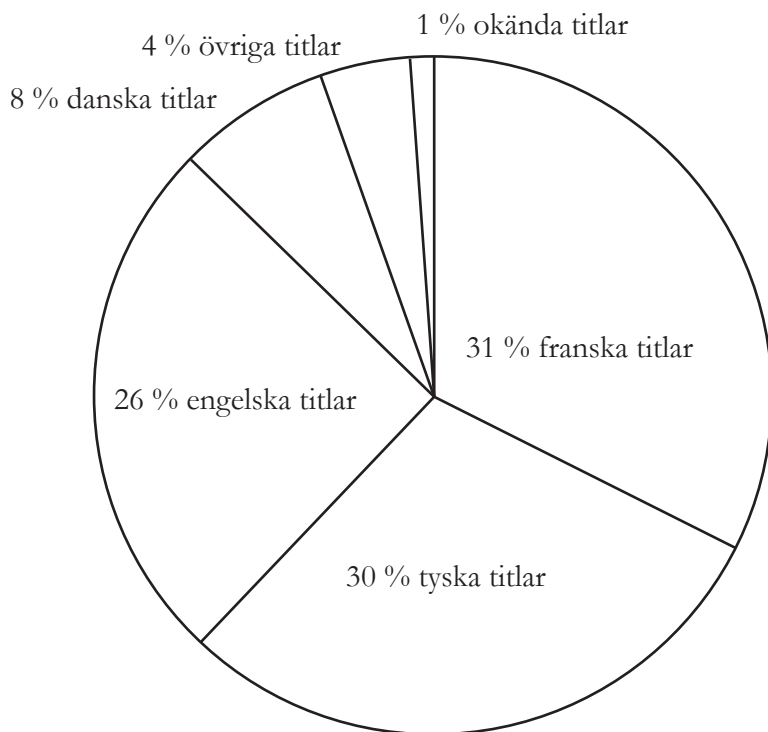
”Ett stort bibliotek af hvarjehanda litterär art, mest dock romaner.” Så karakteriserar Carlander Hallmans lånbibliotek.¹ Bibliotekets omfattning på ca 6.000 nummer gör det till ett av de tre största i landsorten på sin tid. Enligt Carlanders redovisning av lånbibliotek i landet från slutet av 1700-talet och 1800-talet igenom var det Kjellmanska i Stockholm störst med 45.000 volymer. Om användningen av termerna volym kontra nummer/titel se not.²

Det material som denna undersökning arbetar med och utifrån vilket de procentuella beräkningarna är gjorda uppgår till 5.872 nummer, titlar, som här används synonymt, omfattande katalogen 1853 och supplementen 1–8, 1855–1866.³ Omkring 20 % av samtliga nummer redovisas i katalogerna utan angivande av författarnamn, pseudonym eller signatur. De annonseras bara på titeln och har varit svåra att belägga. Ser man till fördelningen svenskt och utländskt av hela numerären visar cirkeldiagrammet nedan att 43 % utgörs av svenska original mot 56 % av utländskt gods, översättningar och verk på originalspråket, medan 1 % består av alster av okänd proveniens.

Figur 1. Diagram utvisande procentfördelningen av det totala antalet svenska och utländska titlar i lånbiblioteket.

Det utländska sortimentet dominerar, vilket även är fallet i Greek & Rovas studie av Unanders lånbibliotek 1818–29. Men i min studie har de svenska titlarna en starkare ställning än hos Unander, 43 % mot där 32 %, sannolikt sammanhängande med tillväxten av den inhemska litterära marknaden.

Figur 2. Diagram utvisande procentfördelningen av det totala antalet titlar från olika främmande språk.

Fördelningen av titlar alla kategorier från olika språk, varav skönlitteraturen sammantaget utgör nästan 75 % i ett bestånd sammanbragt under omkring tre decennier, visar på relativ jämvikt mellan franska och tyska verk i täten, medan engelska böcker kommer på tredje plats, 26 %, varefter följer danska med 8 %, figur 2. En tredjeplats

för engelskan har också Ingemar Oscarsson noterat i sin avhandling om följetongsromanen i dagspressen fram till 1850, där 40 % av författarna är franska, 21 % tyska och 6 % engelskspråkiga. Intressant i diagrammet ovan är danskans framskjutna position. En jämförelse med Unanders bibliotek från 1800-talets första decennier ger vid handen att bland den utländska litteraturen kommer tyskan främst följd av franskan och sedan engelskan.⁴ En stor andel, 13 %, av titlarna i det utländska beståndet föreligger på originalspråket: tyska 164, franska 149, danska 76, engelska 17 och norska 6 nummer, avspeglade språkkunskaperna hos låntagare och läsare, där engelska originaltexter tillhör undantagen.⁵

Av intresse kan vara att undersöka om språkfördelningen i katalogen och supplementen skiljer sig åt. Katalogen innehåller ju det ackumulerade materialet från 1830-talet fram till 1853, medan supplementen presenterar de senaste tillskotten alltefter tryckår. Det visar sig därvid att i supplementen ligger engelska titlar främst på 40 %, franska kommer därefter med 31 % följda av tyska 29 %, räknat på det totala antalet nummer från dessa språk i supplementen 1–8 åren, 1855–1866. Här ser man tydligt hur rangordningen förändrats.

Diagrammet visar 4 % översatta från övriga språk. Där finner man 23 från ryska och lika många från italienska. Eftersom merparten av översättningsgodset handlar om skönlitteratur, främst fiktion, blir procentangivelserna i stort i överensstämmelse med bilden för översättningsfiktionen. Sedan följer 22 från norska, varav 6 på originalspråket, 10 från holländska, 8 spanska, 2 arabiska, 1 från vardera isländska, finska, polska och portugisiska samt den klassiska litteraturen representerad med 5 översättningar från grekiska och lika många från latin. En grupp på 22 böcker representerar samlingar med översättningar från olika språk och ett antal om 58 översättningar är ospecificerade.

Att säkerställa språklig proveniens är relativt oproblematiskt, även om stora delar av titlarna måste beläggas i skilda referensverk. Svårigheter uppstår först vid försöken till klassificering, då uppdelningen gjorts med utgångspunkt från författarnamn och titel. Materialet har inte belagts i Kungliga bibliotekets databas eller klassificerats enligt gängse system.⁶ Skälet härtill är dess ålder och storlek samt det motstånd som samlingar, ”Sämtliche Werke”, bjuder.

Fiktionsandelen romaner, noveller, berättelser, skisser etc. i lånbiblioteket utgör ca 61 % av hela sortimentet. Här är omkring 38 % svenska original medan ca 20 % utgörs av engelska och franska böcker vardera och ca 17 % tyska. Dansk fiktionslitteratur uppgår till ca 4 %, jfr tabell 1. Härtill kommer titlar på respektive originalspråk främst franska, tyska och danska. En jämförelse med resultaten i min tidigare undersökning av översättningsfiktionen 1866–70 visar beträffande relationen svenskt kontra utländskt att den inhemska fiktionen utgör 46 % mot översättningarna 54 %. Bland översättningarna ser man där engelsk ledning, 32 %, varefter följer franska 27 %, tyska 23 % och danska 13 %. Siffrorna är inte kompatibla då de tidsmässigt ej sammanfaller och fokuserar på olika segment av bokmarknaden, men tendensen är tydlig: det utländska materialets dominans, engelskans frammarsch och danskans starka ställning.⁷ Ser man på Unanders bibliotek 1818–1829 visar sig en annan bild. Inom skönlitteraturen dominerar tyska original, franska kommer på andra plats. Här ser vi det stora tyska inflytandet under romantiken, ett inflytande som framgår av Margareta Björkmans undersökning av kommersiella lånbibliotek i Stockholm 1783–1809 samt av Gunnar Sahlins studie.⁸

Dramatik, teatertexter av olika schatteringar och operalitteratur upptar ungefär 8 % av katalogen. Svenska verk ligger främst, där man hittar en mängd kupletter och enaktare. Därefter kommer fran-

ska alster, varefter följer tyska och engelska. Danska verk utgör en stor andel med lika delar i översättning som på originalspråket.

Poesi är en liten grupp, ca 4 %, där merparten består av svensk lyrik. Noteras skall att 14 titlar är på danska och 10 på tyska. Historiska verk gärna speglade franska förhållanden belöper sig i Napoleonkultens tidevarv till ca 7 %. Drygt hälften är på svenska medan man även ser titlar på tyska, franska och danska på originalspråket. Resor, upptäckter, geografi är samlingsbeteckning för en grupp böcker på ca 6 %, merparten på svenska men även engelska, franska och tyska titlar förekommer i översättning såväl som i original. Biografier samt memoarer och brev är ett par ämnesgrupperingar om tillsammans 2 %, främst på svenska men även i några fall i översättning från franska och tyska. Religion och mytologi, dock ej bekännelseskriter, är jämte praktiska skrifter och medicin små genrer på ungefär 1 % var på svenska. En rätt stor stock, 9 %, kan rubriceras som Varia, innefattande kalendrar, journaler, anekdoter, främst av inhemskt märke. Därtill fogas material av okänd valör på någon procent av beståndet.

SKÖNLITTERATUREN

Lånbiblioteket byggdes upp av Hallman från slutet av 1830-talet och framåt med företrädarens samling som grund. Uppsättningen, som spänner över mer än tre decennier, speglar smak och preferenser under en tid då den svenska bokmarknaden växte fram och idéer och stilar avlöste varandra. Som bokhandlare visste Hallman vad som efterfrågades. Somliga har en större representation i beståndet än andra, ett mått på publiksmaken. Det är kvantitetsförfattarna av både utländsk och inhemsk proveniens som dominerar. Frekvenstabellerna nedan över de mest representerade svenska och utländska namnen bygger på antalet numrerade titlar i katalogen och anger antal exemplar, dubletter, tripletter etc. samt skilda delar i de fall de särredovisas. Bakom siffrorna ligger inte bara prosa, dramatik och poesi utan alla titlar, nummer av dessa författare i katalogen. Någon finfördelning på skilda signa har som nämnts inte skett. Kvinnorna presenteras med förnamn i tabellerna för att poängtera deras förekomst i repertoaren.

En genomgång av katalogen blir också en repetition av delar av den europeiska och inhemska litteraturens historia. En del äldre mästare fanns på lånbibliotekets hyllor. Av klassikerna hittar man här Xenofon och Aisopos liksom Vergilius och Horatius. Annan litteratur, som man kunde öka sin beläsenhet med, var från anglosachsiskt språkområde Milton med *Det förlorade paradiset*, de flesta av Shakespeares verk samt som representant för den engelska 1700-talsromanen Goldsmiths idyll *Landtprästen i Wakefield*, i både original och översättning. Den engelska romantikens ”demoniske” diktare Lord Byron är också företrädd. Cervantes roman om riddaren av den sorliga skepnaden, *Don Quijote*, liksom Camões *Lusiaderna*, Portugals nationalepos, fanns också att förfriska sig med. Andra författar-

namn ur den europeiska eliten som man stöter på är Voltaire och Rousseau och från danskan Holberg. En del av dessa äldre böcker var av katalogen från 1840 att döma med från det bibliotek Hallman övertog och avspeglar nyromantikens fokusering på det förgångna.¹

Den tyska klassiska odlingen representeras av Lessing samt av Goethe och Schiller i original och översättning. Av tyska romantiker och exponenter för skedet kring 1800 möter en hel rad namn som Wieland, bröderna Grimm, Hoffmann, Voss, Tieck, Fouqué och Jean Paul. Det ser ut som en ambition att täcka in förstarangslitteraturen men repertoaren visar upp den blandning som biblioteken håller sig med för att möta skilda läsargrupperns önskemål. Man får inte glömma att Goethe och Scott gick ur tiden åtta år före tryckningen av första katalogen 1840. Avståndet bakåt till dessa är inte särskilt stort.

Av tabellerna nedan framgår den historiska romanens erövring av marknaden. Walter Scotts verk är så gott som fulltaligt förtecknade, många av titlarna i flera exemplar. Här lär man även känna hans efterföljare George James. Lite längre fram i tiden gör J. F. Cooper sitt intåg med pälsjägare och indianer liksom Washington Irving. Naturligtvis stöter man också på Marryats sjöromaner *Peter Simpel* och *Jacob Ärlig* m.fl. Men den främste representanten för engelsmän, som efter Scott kunde tävla om publikgunsten, var Bulwer med sina historiska romaner och skildringar av brottslingar, sedefördärv och mysterier. Som ett nyktrare inslag med annat fokus står här Dickens alla socialt engagerade samhällsskildringar.

En speciell kategori i lånbiblioteket utgör uppsättningen av sensationsromaner. Det är berättelser i kölvattnet på Sues *Parisiska mysterier*, som t.ex. Paul Févals *Londonmysterier* och Aug. Brass *Berliner-mysterier* samt Vidocqs *De verkliga Parisermysterierna*, en genre där även Mary Elizabeth Braddon påträffas. Också på inhemsk mark hittar vi exempel som Ridderstads *Samvetet eller Stockholmsmysterier*.

Författare	Antal nummer/titlar
A. Dumas d.ä.	80 >
W. Scott	”
E. Bulwer-Lytton	60 >
J. F. Cooper	50 >
F. Marryat	”
A. Lafontaine	40 >
E. Sue	”
Ch. Dickens	30 >
P. de Kock	”
Luise Mühlbach (eg. Klara Mundt)	”
A. Oehlenschläger	”
J. L. Heiberg	20 >
B. S. Ingemann	”
G. James	”
E. Scribe	”
W. Shakespeare	”
K. Spindler	”
H. C. Andersen	10 >
H. de Balzac	”
Mary Elizabeth Braddon	”
P. Féval	”
J. W. v Goethe	”
V. Hugo	”
W. Irving	”
A. v Kotzebue	”
George Sand (eg. Aurore Dudevant)	”
F. v Schiller	”
Johanna Schopenhauer	”
K. F. van der Velde	”

Tabell 1. Sammanställning av de mest frekventa utländska författarna: antal nummer/titlar.

Rövarromanen figurerar flitigt i utbudet, en romantyp som har sin glansperiod i vårt land under 1800-talets första decennier. Zschokkes *Abellino – Bandit* är en av bekantskaperna, som presenteras anonymt i katalogen. Några andra titlar är *Astolfo Rövvaranförelare*, *Angelika – Dotter av banditen Odoardo*, *Den svarte Fritz* – *Rövvaranförelare* m.fl. samt naturligtvis 1700-talsklassikern *Rinaldo Rinaldini*. Skräckroman och rövarroman var tillsammans med familjeroman de populäraste genrerna vid början av 1800-talet.² Ytterligare en representant för genren är Schöpfer. Berättelser med skräck och ockulta fenomen utövade tydligen sin särskilda lockelse eller vad sägs om titlar som *Spökelseboken*, *Berättelser om döda som återuppvaknat*, *Existens der Geister* samt *Ande-verlden*, *Andeskådaren Svedenborg* och *Naturens Nattsida eller Andar och Andeskådare*.

Populariteten hos läsarna avspeglas bl.a. i antalet exemplar av samma verk. Alexandre Dumas d.ä. ligger jämsides med Walter Scott främst. Av *Greven af Monte-Christo* finns t.ex. 17 exemplar, några även på originalspråket. Den franska litteraturen är väl tillgodosedd både av prestigenamn och underhållningsförelare från tiden. Utöver tidigare nämnda Sue och Féval träffar man Balzac, Stendhal, Hugo, Mme de Staël, George Sand, Paul de Kock i brokigt sällskap med dramatiska förelare som Soulié och Scribe. Här bjuds kvalitet och lättköpt, fantasi och samtidsskildring.

Familjeromanen är en typ som på tyskt område är företrädd av Lafontaine och Kotzebue. Andra namn som står för bred underhållning är Luise Mühlbach, Johanna Schopenhauer, Spindler med historiska berättelser och van der Velde, av vilken några har handlingen förelagd till Sverige.

Dansk litteratur intar en framskjuten plats. Av Oehlenschlägers produktion föreligger det mesta på danska. Vidare finner man Heibergs vaudeviller och teaterstycken samt H. C. Andersens berättelser.

Ingemanns historiska romaner med *Valdemar Seier* och efterföljarna hade av frekvensen att döma en trogen läsekrets. I norsk språkdräkt stöter man på Asbjörnsens *Norske Huldre-eventyr* og *Folksagn*. Hallman, som visat intresse för samnordiska insatser på bokhandelsområdet, verkade för att erbjuda litteratur på de skandinaviska språken.

En speciell grupp utgör engelska titlar på annat språk än originalen: de Quinceys *Bekentnisse eines Opium-essers*, J. F. Coopers *Die Steppe, Aufenthalt in Frankreich und Schweiz* samt *Erinnerungen an Europa*. Av James föreligger en fransk utgåva, *De l'Orme*, liksom av Marryat. Paul de Kock erbjuds även på danska. Staffan Björck resonerar utifrån detta fenomen om tänkbara orsaker härtill. En möjlig förklaring är att av konventionella hänsyn maskera bokvalet och förena nytta med nöje.³

Även äldre svenska klassiker hittar man i katalogen. Där finns Dalins *Sagan om hästen*, flera verk av Linné, vidare Creutz, Gyllenborg, Bellman, Kellgren och Anna Maria Lenngren, men även Tegnér och Geijer möter upp liksom den svenska litteraturens stora namn vid den tiden, Almqvist, med hela sin produktion.

Av de inhemska pennorna ligger inte att förvåna Emilie Flygare-Carlén främst genom sin unika popularitet på marknaden, inte minst bland romanläsande badgäster från de övre skikten i samhället.⁴ Även Fredrika Bremer hade en stark förankring hos läsekretsen med sina berättelser från hem och vardagsliv *Hemmet*, *Grannarne*, *Hertha* osv. Det var de liberala och demokratiska idéernas tidevarv, vilket ger avtryck på bibliotekshyllorna. Det är romanens århundrade och de kvinnliga författarnas uppmarsch. Den nya tiden möter hos Marie Sophie Schwartz i alla hennes emancipations- och tendensromaner: *Mannen af börd och qvinnan av folket*, *Arbetets barn*, *Guld och namn*, *Den rätta*, *Passionerna*, *Skuld och Oskuld*, *Han skall gifta sig*, *Börd och Bildning*. Hos Sophie von Knorring, *Cousinernas* författare, problematiseras

de nya tankarna i motsatsen mellan plikt och böjelse. Ett frekvent författarnamn är också Vilhelmina Stålberg med en rad underhållningslster. Andra kvinnor som finns med är Vendela Hebbe, Amalia Hacksell (Elis Emil), Sara Pfeiffer (Sylvia), Octavia Carlén och Josefina Wettergrund. Författaruppsättningen i tabell 2 nedan känns i stort igen i Svedjedals översikt över de mest tryckta svenska författarna 1830–1849.⁵

Författare	Antal nummer/titlar
Emilie Flygare-Carlén	40 >
G. H. Mellin	”
C. F. Ridderstad	”
C. J. L. Almqvist	30 >
A. Blanche	”
Fredrika Bremer	”
Marie S. Schwartz	”
Sophie v Knorring	20 >
Vilhelmina Stålberg	”
C. A. Wetterbergh (Onkel Adam)	”
H. Bjursten	10 >
W. v Braun	”
C. Kullberg	”
O. P. Sturzen-Becker (Orvar Odd)	”
P. Thomasson	”

Tabell 2. Sammanställning av de mest frekventa svenska författarna: antal nummer/titlar.

Annan populär läsning av tabellen ovan att döma var Mellins och Ridderstads historiska berättelser, sensationsromaner av Herm. Bjursten liksom Onkel Adams och Orvar Odds genremålningar och Blanches

mångsidiga skriftställer inte att förglömma samt berättelser av Kullberg. Här blandas idylliskt och älskvärt, naivt och ytligt, historiskt och modernt med realistiska och vardagsnära skildringar, Vilhelm von Brauns kalendrar och Per Thomassons folkliga berättelser. Det inhemska sortimentet förefaller modernare än översättningsgodset, som bärare av nya idéer. En tredjedel av de mest frekventa i det inhemska utbudet är kvinnor. Ser man enbart till fiktionsförfattarna totalt, svenska och utländska såväl i original som i översättning, visar det sig att 31 % av de svenska namnen är kvinnor mot 14 % bland de utländska. Även om många av dessa kvinnliga pennor saknas i litteraturhistoriska översiktsverk, så har låntagarna, läsarna här bestämt urvalet.⁶ För de översatta skribenterna är Sverige deras andrahandsmarknad, som de kommer in på efter att ha visat sin bärkraft.

Av de utländska företräddarna i tabell 1 är alla utom fyra män. Där ligger engelska och franska främst följda av tyska och danska. Engelska har här en annan andel än för utgivningen totalt enligt cirkeldiagrammet, på grund av den engelska romanens dominans på marknaden. De främmande namnen ligger enligt tabellerna dubbelt så högt som de svenska. Av supplementen kan man se hur nyheter plockas in i lånbiblioteket allteftersom de utkommer. Katalogen innehåller ju det ackumulerade materialet men supplementen ger besked om den nya skönlitteraturen. I annonser lockas gång på gång med nyheter både till bokhandeln och lånbiblioteket. Som exempel kan nämnas att Charles Kingsleys historiska roman *Hypatia eller Nu som fordöm* från 1853 kom i svensk språkdräkt 1855 och samma år i Hallmans lånbibliotek.

Av den svenska författaruppsättningen visar det sig att drygt 90 % av de mest frekventa levde under det tidsavsnitt katalogen och supplementen omfattar. För den utländska skönlitteraturen ser det annorlunda ut: 55 % levde under den aktuella perioden. Det im-

porterade godset är äldre, dels därför att Hallman som kommissionär fick kännedom om allt nytt svenskt, dels därför att utländska böcker når vår marknad något eller några år efter utgivning i respektive hemland. Intervallet för förstagångsöversättning visar för 12 % av beståndet utgivning samma år; snitttiden är 4 år för perioden 1866–70.⁷

LÅNTAGARNA, LÄSARGRUPPERNA

Vilka specifika låntagare det rörde sig om undandrar sig bedömning. I arbetet med att söka identifiera dem sviker källorna. Inga abonnemangs- eller låntagarregister står att finna. Konsumtionsledet, det sista steget i den litterära processen, låter sig inte omedelbart fixeras, vilket även noterats av andra forskare.¹ Som i all kommersiell verksamhet är det marknaden som styr. Böcker är varor över disk till abonnent eller konsument. Lånbiblioteket är en aktör i distributionsledet, men abonnentkretsen framstår som diffus samtidigt som beståndet tydligare än annorstädes avspeglar konsumenternas smak.²

Tidigare har befolkningsminskningen i Uddevalla efter branden berörts med den därefter följande tillväxten mot århundradets mitt. Långsamt bryts grävädret mot spirande framtidstro och optimism. I staden fanns ett övre skikt av köpmän, ämbetsmän och officerare utan skarpa gränser mot en lägre medelklass av handlare och hantverkare. En grupp av entreprenörer växte fram i takt med industrialiseringen. Som en övergångsgestalt och exponent för denna nya grupp kan man se J. F. Hallman, som ju med tiden blev en tongivande personlighet inom många områden av stadens liv.

I takt med utvecklingen vidgades kretsen av läsintresserade. Vid mitten av 1840-talet tillkom Uddevalla bildningscirkel, vilken efter ett par år upphörde på grund av motstånd från kyrkligt håll. Det tidigare nämnda Sällskapet X, som grundades 1859 på tillskyndan av kulturellt medvetna kretsar, vände sig efterhand mot offentligheten och tog många viktiga initiativ. Vitaliteten kom till synes redan från start. Man anordnade en föreläsning om ”skapelsehistorien och jordens utvecklingshistoria”, en händelse som ser ut som en tanke året efter utgivningen av Darwins *On the Origin of Species*. Ämnesvalet höll ofta hög klass. År 1873 anordnades två offentliga föreläsningar

med Björnstjerne Björnson, vilka åhördes av omkring 550 personer. Wilhelm von Brauns bror påtalar i brev i samband med broderns begravning 1860 den höga kulturella nivån i staden, något som också skymtar fram i bouppteckningar, som visar upp välsorterade privata bibliotek i många uddevallahem.³

Men detta avspeglar antydningssvis endast en sida av samhälls- och kulturlivet vid tiden för det Hallmanska lånbiblioteket.

I en annons i *UW* den 22 april 1831 om en auktion i Uddevalla varvid 230 volymer bl.a. teologiska skrifter och svensk vitterhet utbjuds, poängteras: ”Hela samlingen är fri från Romaner.” Den herrn- hutiska väckelsen hade vid århundradets mitt avtynat, varefter en annan stark andlig rörelse slog rot, nämligen schartauanismen, vilken bröt igenom under Gustaf Daniel Björcks tid som kyrkoherde 1845–1853 och främst bars upp av småfolket, arbetare och tjänstefolk.

Stadens ledande skikt tillhörde endast i undantagsfall den förhärskande kyrkoriktningen, men den färgade ändå mer eller mindre av sig på hela samhället. Uddevalla blev under Björcks tid ett centrum härför. En besökare vittnar om hur hela staden syntes vandra i stora svartklädda skaror till kyrkan. Att lånbiblioteket skulle ha något att erbjuda dessa människor är osannolikt. Sann bildning för dem innebar religiös bildning och läsning skulle lända till uppbyggelse. Denna avvisande hållning till världslig förströelseläsning, ”romaner”, slog djupa rötter i landsändan och kom att präglå mångas uppfattning ännu hundra år senare. Men schartauanismens kulturfientlighet vände sig även mot andra samhällsytringar som teater och dans liksom tidningsläsning. Den snöpte möjligheterna för sina anhängare till allsidig kulturell stimulans och utveckling.⁴ Helt annan lektyr ägnade sig de åt som i folkmun kom att kallas ”Björcks töser”, fabriks- arbeterskor vilka hade med sig uppbyggelseläsning på arbetsplatsen. Men inte bara religionen utan även de relativt höga abonnemangs-

avgifterna liksom den begränsade öppetiden för lånbiblioteket låg hindrande i vägen för en stor grupp i lokalsamhället att komma i kontakt med vad lånbiblioteket hade att erbjuda. Hallman insåg som verklig entreprenör kundbehovet hos denna grupp och annonserade ibland om nyinkommen andaktslitteratur, biblar, psalmböcker och postillor i bokhandeln. Med en terminologi från Escarpit fanns på bokmarknaden olika kretslopp, förstarangrangs litteratur och underhållning i både bokhandel och lånbibliotek, medan det tredje kretsloppet via bokhandeln försåg kyrkofolket med andlig spis. Lånbibliotekets liksom bokhandelns största kundkrets hörde hemma bland välsituerade ur medelklassen och samhällets övre skikt.

Runt om staden fanns ett omland med egendomar och herrgårdar. Kommunikationerna med Dalsland var sedan länge etablerade genom utskeppningen av trä- och järnvaror från bruken i Dalsland och Värmland via hamnen i Uddevalla och senare genom havreexporten till England. Posten fraktades sista sträckan på landsväg till och från Uddevalla över Vänersborg.

Handelns vägar var böckernas vägar. I en annons i *Tidning för Vänersborgs Stad och Län* erbjuds ett speciellt upplägg: ”Obs. Abonnenter, som bo aflägsat, och således sällan få bud till Uddevalla, erhålla ett större antal böcker på en gång vid ombytena.”⁵ De som bodde på landet kunde göra skriftliga beställningar och få böckerna hemsända mot erläggande av transportkostnaderna. Men det kan som nämnts inte ha gällt alla. Hallman vänder sig i en annons till ”Resp. Herrskaper på landet”.⁶ För befolkningen i södra Dalsland var Uddevalla ”sta´n”. *BLT*, som riktade sig till hela provinsen, gav vid spridning åt verksamheten. Emilie Flygare-Carléns mor, född i Uddevalla, sände efter böcker från hemstadens lånbibliotek.⁷

Lånbiblioteket erbjöd emellertid sina tjänster inte bara till stadsinvånarna och lantbefolkningen i omlandet. I Uddevallas närhet vid

Byfjorden ligger Gustafsberg, Sveriges första badort. Det var där som skeppsredaren Anders Knape Hansson år 1776 helt i upplysningens anda grundade sin internatskola för att bereda medellösa bohuslänska ynglingar möjlighet till studier. Där möttes två samhällsskikt, den brunnsdrickande societeten under sommarsejouren och skolans elever med kärvare villkor. Efter ett några veckor långt besök 1804 av den fyraårige kronprins Gustaf började kurortens storhetstid. Att tillbringa några sommarveckor där blev mycket uppskattat av societetskretsarna i städerna. År 1814 gästades Uddevalla av Carl XIII och drottning Hedvig Charlotta, kronprinsen Carl Johan och arvrinsen Oscar, vilket kom att innebära ett uppsving för Gustafsberg. Många kända namn ur de övre samhällsskikten besökte över tiden under längre eller kortare sejourer bad- och kurorten, vilket framgår av badgästförteckningar i tidningen, där man kan följa sommargästernas liv.

Det livliga badortsumgänget beskrivs av Anna Lisa Geijer i brev till svägerskan.⁸ Några namn ur den svenska vitterheten som gästade badorten är Bernhard von Beskow, August Blanche, Chr. Jacob Boström, Vilhelm von Braun, Fredrika Bremer, C.W. Böttiger, Fredrik Cederborg, M. J. Crusenstolpe, Emilie Flygare-Carlén, Anders Fryxell, Lars Johan Hierta, Sophie von Knorring, Malla Silfverstolpe, Esaias Tegnér, Adolf Törneros och Gunnar Wennerberg, vars far varit präst och lärare på internatskolan, samt sist men ingalunda minst ärkebiskopen och riksdagens talman, uddevallasonen Anton Niclas Sundberg.⁹ Här hittas flera ur Emilie Flygare-Carléns krets i Stockholm, anhängare av de liberala tankarna. Samtidigt med att den politiska och sociala liberalismens idéer slår rot i landet konsolideras den schartauanska väckelsen under 1840- och 1850-talen med Uddevalla som centrum. Man kan notera att samma år som Crusenstolpes *Ställningar och förhållanden* började utkomma, 1838, annonserar Hall-

man därom och de finns med i bibliotekskatalogen för 1840, liksom *Det går an* och *Sara Widebeck, forts. af Det går an*, af – e.

Det faller sig naturligt att tänka att i en dylik samling av bad- och kurortsgäster dit även hörde högre ämbetsmän, officerare och adelsfamiljer, där det ständigt under sommarmånaderna anordnades soaréer och teateraftnar och där sällskapsläsning förekom, det Hallmanska lånbiblioteket spelat en viktig roll. Även under Gustafsbergs nedgångsperiod, åren 1843–1867, bör sommarsocieteten ha varit en faktor att räkna med för det kulturella livet i staden, för lånbibliotek och bokhandel. Uddevalla intog en särställning på grund av Gustafsbergs renommé som societetsbadort. Kristiansson skriver: ”I staden och dess omnejd fanns en litterärt intresserad elit, som av samtida memoarer att döma stod i kontakt med de ledande kretsarna i landet. Det är givet, att bokhandeln därigenom, särskilt sommartiden, fick ökade möjligheter”.¹⁰ Badorts- och brunnsgästerna var inkvarterade både inne i staden i hyresrum hos privatpersoner och på Gustafsberg.

Redan Z. T. Björck och Carl M. Sjöberg, vars änka drev lånbiblioteket före Hallman, hade vänt sig till sommargästerna som målgrupp. Kataloger fanns utlagda på Gustafsberg för tecknande av abonnemang med dagliga bud till staden för ombyte. Rekvisitioner ombesörjdes av brunnspredikanten, magister Lundberg.¹¹ Men det gällde att få lånen åter. I en annons före försäljningen till Hallman väddar Betty Sjöberg om att låneböcker återlämnas inom fjorton dagar.

Notabelt är den stora mängden teater- och operalitteratur som lånbiblioteket innehåller, 8 % av hela beståndet utgörs av sådana nummer. Under samlingsrubriken Theaterstycken förtecknas exempelvis 186 titlar, många anonymt och med förtydligande underrubrik: opera, skådespel, komedi, lustspel, sorgespel, dram, tragedi, fars, divertissement, vaudeville etc. Det handlar om både

svenskt och utländskt på originalspråk och i översättning. Hur skall man förstå detta? – ett fenomen som även diskuteras av Margareta Björkman.¹² Uddevalla hade varit en teaterstad redan på 1790-talet, då kringresande teatergrupper gästspelade. Både i det 1837 uppförda societetshuset på Gustafsberg och i teaterlokal inne i staden gavs föreställningar, varom annonser i tidningen vittnar. Enligt *UW* gavs exempelvis mellan 3 juli och 11 september 1829 31 teaterföreställningar. Sommaren 1862 invigdes Uddevalla nya teater, som ersatte teaterhuset från 1816. Vid invigningen gav man skådespelet *Kung Renés dotter* av H. Hertz uppfört av Isac Fredrik Smitts teatersällskap. Av den intensiva annonseringen att döma fanns en publik och ett intresse, förstärkt och inspirerat av badortssocieteten. Länkat härtill kan man kanske se det stora dans- och musikintresse som förefaller ha funnits, vilket annonserna för Hallmans Bok- & Musikhandel vittnar om, ”polkaraseriet” som Kristiansson noterat. Sommaren 1849 förekom enligt uppgifter i tidningen konserter nästan dagligen i brunnssalongen.

En ståndpunkt som finner stöd hos flera forskare är att de typiska låntagarna kan identifieras som kvinnor främst ur medelklassen.¹³ Inom marknadsområdet för det Hallmanska lånbiblioteket fanns de förväntade konsumentgrupperna som kvinnor ur högre stånd, lantherrskap, borgerlig medelklass med språkkunskaper och god ekonomi. Men där fanns även adelsfamiljer, ämbetsmän, officerare och lärda liksom näringsidkare, alla utgörande möjligt kundunderlag. Lånbiblioteket förlorade dock med tiden sin attraktion. Så småningom övergick det, åldrat och slitet, att bli lättare tillgängligt för bredare samhällslager genom att gå upp i läsestugan. En enda notis om en ung kvinnas litterära preferenser står att finna i en liten skrift från sommarsejouren på Gustafsberg 1824 skriven av Charlotta Lamberg, en släkting till Martina von Schwerin. Hon nämner där att hon

dricker brunn, att hon lånat ut *Liljor i Saron* till en väninna samt att hon ”läste i Corinne”.¹⁴

Att via bokbeståndet bilda sig en mera distinkt uppfattning om låntagarna, läsarna låter sig svårligen göra. Katalogerna avspeglar smaken och preferenserna från 1830-talet till 1860-talets mitt. Hallman var väl informerad om vad som rörde sig i samhället. Här fanns en möjlighet och en kanal för att sprida de nya idéerna. Flera av Aftonbladsliberalismens vassaste pennor är representerade. Man tycker sig se en ambition att inte blott skänka underhållning och förströelse utan att även gå publiken till mötes och spegla samhällsdebatt och aktuella frågor, allt inom ramen för god lönsamhet.

SAMMANFATTNING

Denna undersökning handlar om J. F. Hallmans lånbibliotek i Uddevalla. Forskningsfältet i sig är ganska obeträdd mark och Hallmans lånbibliotek omnämns tidigare endast i några få arbeten. Syftet har varit att mot bakgrund av bl.a. lokala förutsättningar och den svenska bokmarknadens framväxt presentera grundaren Johan Fredrik Hallman, 1808–1873, bleckslagare, autodidakt och en av sin tids mest kunniga bokhandlare i landsorten och hans lånbibliotek. Biblioteket växte under hans ledning från knappt 2.000 nummer 1838 till ca tre gånger så många vid hans bortgång. Materialet utgörs av katalogen 1853 plus supplementen 1–8, 1855–1866. Av källmaterialets 5.872 nummer utgörs 56 % av utländskt gods, översättningar jämte verk på originalspråket, medan 43 % består av inhemska alster och 1 % av titlar med okänd proveniens.

Fördelningen av ursprungsspråk i det utländska materialet visar franska 31 % och tyska 30 % i täten, medan engelska titlar når en tredjeplacering med 26 % och på fjärde plats danska 8 %. Av titlarna i det utländska beståndet föreligger 13 % på originalspråk: tyska, franska, danska, engelska och norska, speglande rangordningen av språkkunskaper och kulturpreferenser hos låntagarna. I supplementen ser man hur engelska rycker fram till första plats följt av franska och tyska, en rangordning som kan ses i min tidigare undersökning av översättningsfiktionen 1866–70. Bland översättningar från övriga språk hittar man titlar från ryska, italienska, holländska, spanska samt enstaka nummer från ytterligare en handfull litteraturer.

Merparten av godset i lånbiblioteket utgörs av fiktion, 61 %, varav omkring 38 % är inhemskt material. Dramatik och teaterstycken utgör 8 % och poetiska alster ca 4 %, vilket tillsammans taget ger skön-

litteraturen ett utrymme kring tre fjärdedelar. Övrigt gods är historia 7 %, geografi, resor, upptäckter 6 %, biografier och memoarer 2 %, varia, innefattande journaler och kalendrar av olika slag 7 % samt mytologi, medicin och praktiska skrifter 1 %, alla angivelser ungefärliga då klassificeringen ej skett genom belägg i biblioteksdatas.

I ett par tabeller över de mest frekventa författarnamnen både inom utländsk och svensk produktion presenteras antal nummer, titlar av respektive skribent, som bygger på hela produktionen, alltså även alster i gränslandet till skönlitteratur. Främst bland de utländska namnen ligger föga oväntat Alexandre Dumas d.ä. och Walter Scott följda av Edward Bulwer-Lytton, John Fenimore Cooper och Frederick Marryat i främre ledet. På svensk botten toppas listan av Emilie Flygare-Carlén, Gustaf H. Mellin, Carl Fredrik Ridderstad, Marie Sophie Schwartz, August Blanche, Fredrika Bremer och C. J. L. Almqvist. De inhemska kvinnliga författarna är starkt företrädda i materialet, 31 % av titlarna.

Trots att lånbibliotekets bestånd representerar smak och preferenser från 1830-talet till 1860-talets mitt, kan man ändå speciellt i supplementen se hur det finns en ambition att ta in aktualiteter och hur intervallet mellan första översättning till svenska och presentation i lånbiblioteket är kort. Vilka var låntagarna, läsarna? Genom den schartauanska väckelsens starka ställning i Uddevalla och regionen med dess klart avvisande hållning till profan läsning och förströelse var stora delar av lokalbefolkningen, det skikt som kan betecknas som småfolket, utestängda från att befatta sig med lånbibliotekets utbud. En annan faktor som utgjorde ett hinder var abonnemangspriserna, delvis även den begränsade öppettiden.

Lånbiblioteket vände sig till medelklasskiktet i staden. Genom intensiv marknadsföring riktade sig Hallman inte bara till den lokala stadsbefolkningen utan till omlandet i regionen Bohuslän och Dals-

land och, som en viktig målgrupp, badortssocieteten på Gustafsberg. Dit kom under sommarsejouren kända familjer ur det svenska kultur- och ämbetsmannaeblissemanget. Lånbiblioteket bör därvidlag ha spelat en viktig roll i societetslivet med teateraftnar och soaréer, vilket den stora andelen teaterlitteratur i lånbiblioteket vittnar om.

NOTER

Ämne, syfte, metod

- 1 Björkman 1992, s. 57 ff.

Terminologi

- 1 Det finns två språkformer: lånbibliotek och lånebibliotek. *Svensk ordbok 2009* upptar endast lånebibliotek. Jag använder här trots det formen lånbibliotek, då den förekommer i källmaterialet: ”Lånbibliothek”, ”Lån-Bibliothek”. Denna form används av flera forskare, senast i två uppsatser från Bibliotekshögskolan från 2000 och 2007; se forskningsöversikten. Jfr Björkman 1992, s. 25, not 17.
- 2 Jfr Björkman 1992, s. 24 ff.

Johan Fredrik Hallman

- 1 Bohusläns museum. Enskilda arkiv, nr 283. Sällskapet X Uddevalla: protokollsbok 1859, jämte handlingar och protokoll 1862, 1869, 1887. Se även Kristiansson, III, 1956, s. 246. Jfr Eriksson, Sällskapet X i Uddevalla (Särtryck ur *Bohusläns Hembygdsförbunds Årsskrift 1961*).
- 2 Kristiansson, III, 1956, s. 502.
- 3 *Liber librariorum. Bokhandlarnas bok*, d. 2, s. 42 f, s. 68 f. Se även Rinman 1951, s. 285.
- 4 *Intelligensblad för Svenska Bokhandeln* 1853, nr 13/14. Jfr SBT 1867, nr 43. Se även Rinman 1951, s. 172 ff, s. 208.
- 5 SBT 1866, nr 23, 26.

- 6 Göteborgs universitetsbibliotek. Handskriftsavn. P. Wieselgrens brevsamling. Brev till domprosten Peter Wieselgren 14/12 1860.
- 7 Olof Kexél var jämte Bellman och Hallman stiftare av ordenssällskapet Par Bricole.
- 8 Om släkten Hallman, se *Svensket biografiskt lexikon*, 86, 1969, s. 41 ff samt *Svenska män och kvinnor*, 3, 1946, s. 259 f.
- 9 I Kristiansson 1938 uppges felaktigt s. 27 att dottern Virginia övertog rörelsen tillsammans med sin syster Anna Mathilda. Någon syster med det namnet fanns ej i familjen av boupptecknings- och arvs-kifteshandlingarna att döma. En syster Maria Mathilda var gift Hammarstrand i Lidköping, en annan, Anna Erhardina, var gift Bengtsson i Mariestad.

Änkefru Mathilda Hallman, f. Ljungström, flyttade med omyndigförklarade sonen Gustaf Adolf 1874 till Lidköping.
- 10 *BLT* 1873-04-22. Martin Åberg skriver i *Uddevalla stads historia*, 1997, s. 108: ”Idémässigt hade han mycket gemensamt med de liberala kretsarna av handelsmän och industriidkare i Uddevalla. J F Hallman är ett framträdande exempel på sammanblandningen av borgerligt och småborgerligt i 1800-talets Uddevalla.”

Bakgrundsfaktorer

- 1 Kristiansson, III, 1956, s. 9 ff; Åberg 1997, s. 15 ff.
- 2 Kristiansson, III, 1956, s. 162 ff.

Lånbiblioteket

- 1 Kristiansson, III, 1956, s. 120, s. 238; Kristiansson 1938, s. 12.
- 2 Av Zacharias Theodor Björck (1811–1869) finns i en kalender ”*Sandkornen. Småplock ur min portfölj. Vers och Prosa af – ck*” (Norrköping 1855) ett litet bidrag med titeln Ur en Lånbibliothekaries Dagbok: ”Jag ställde ett band romaner midt ibland predikningar af Nyman och Hanner, och bland Voltaires samtliga verk smuglade jag in Norborgs postilla. Den s.k. ’Pigboken’ af Straus fick sällskapa med ’Pietisten’ och en roman af Paul de Kock kastade jag på ett arbete af Ignell. Pehr Thomassons dikter fingo sin plats bland Schillers samlade arbeten; bredvid Geijers ställde jag Fryxells ’Om Aristokratfördömandet’; Stål kastade jag på Blanchen och ’Den blivande Konungen’ på ’Spaderdam’ Det blef en villervalla som var förfärlig;” Mähända erfarenheter från Uddevalla!
- 3 *UW* 1835-08-21, 08-28, 1836-04-29. Carlander, d. 1, 1904, s. 422 f.
- 4 *BLT* 1840-10-02.
- 5 *Liber librariorum. Bokhandlarnas bok*, d. 2, s. 391. I Bonnier 1920, s. 357, står att Erica Grönlund var en av de mest ansedda landsortsbokhandlarna, som utvecklade affären ”till en av de mest välskötta”. Stavningen Erika/Erica växlar i tidningarna. I Handelsregistret står Erica och i en inlaga till Magistraten i Uddevalla har hon själv undertecknat med Erica Grönlund.
- 6 Bonnier 1920, s. 355 ff. Jfr Jeppsson 1981, s. 39 ff. Se även *Uddevalla som bok- och tidningsstad – människorna bakom*, s. 51. Om Elsa Johnsson, se ”*Ett vittert fruntimmer*” 2002: 49, s. 119; Betty Sjöberg i Kristiansson 1956, s. 238 och Kristiansson 1938,

s. 13; om Virginia Hallman se Kristiansson 1938, s. 27. I Rinman 1951, s. 275: ”Detta var den första mera betydande bokhandel, som drevs – och drevs med framgång – under kvinnlig ledning”. Om Erica Grönlund se not 5.

7 *BLT* 1870-09-20.

8 *Bobusläningen* 1902-11-08.

Annonsering, abonnemang och avgifter

1 Den första tidning som gavs ut i staden var *UW*, vilken utkom mellan 1826 och 1838. Sistnämnda år bytte den namn till *Bobus Läns Tidning (BLT)*, 1838–1883. År 1853 startades som motvikt den konservativa *Uddevalla Tidning*, vilken endast överlevde något år. 1878 grundades så *Bobusläningen* i vilken *BLT* uppgick.

2 *Tidning för Wenersborgs Stad och Län* 1848-12-02. Även *Uddevalla Tidning* 1854-06-29.

3 *BLT* 1851-07-10, 10-23.

4 *BLT* 1840-02-07.

5 Supplement till 1840 års katalog, tryckt 1841: ”Då åtskilliga af resp. Prenumeranter på Lånbibliotheket yttrat den önskan, att erhålla del af den nyare Utländska Litteraturen, och detta ej kan ske utan risque och uppoffring, är jag likväl sinnad att göra ett försök därmed, om resp. Prenumeranter täckas anteckna sig därför å Requisitions-listorne, med utsättande af hvad för Språk som önskas. Till en början intages blott Tyska, Franska, Engelska och Danska Böcker.” Helt år kostar 10 R:dr B:co, halft 6:-, kvartal 3.24, 1 månad 1.12.

6 Se Källmaterialet, not 3: Fredrika Bremer, *I Dalarna*.

Källmaterialet

1 *Katalog 1840*

Supplement 1840

Supplement 1841

Supplement VI 1844 S:a 2230 nummer/titlar

Katalog 1845

Supplement 1 1846

Supplement 2 1847

Supplement 3 1848

Supplement 4 1849

Supplement 5 1850

Supplement 6 1851

Supplement 7 1852 S:a 4745 nummer/titlar

Katalog 1853

Supplement 1 1855

Supplement 2 1856

Supplement 3 1857

Supplement 4 1859

Supplement 5 1860

Supplement 6 1862

Supplement 7 1864

Supplement 8 1866 S:a 5872 nummer/titlar

Observera att några supplement saknar nummerbeteckning.

Carlander uppger i d. 1, 1904, s. 423 att Hallman ”utgaf öfver sitt lånbibliotek i Uddevalla under tidskedet 1840–66 ej mindre än 26 tr. kataloger, supplement inberäknade”. Här saknas av allt att döma 5 supplement till 1840 års katalog. Efter förfrågan svarar Claes Andersson, Avd. för Äldre Tryck, Uppsala universi-

tetsbibliotek i brev 18.6.2009, att fler supplement ej finns där. För denna undersökning saknar detta praktisk betydelse, då numren från tidigare kataloger och supplement ackumulerats i katalogen för 1853. Jfr i övrigt Björkman 1992, s. 158 ff.

- 2 Bokhandlare Ellen Andersson, Hallmans bokhandel, klargjorde i samtal jag hade med henne på 1960-talet i samband med tidigare planer på att skriva om bokhandeln och lånbiblioteket att alla handlingar av äldre datum hade destruerats i samband med ombyggnation. Femton kontraböcker för åren 1877–1894 mellan Hallmans bokhandel och skolan på Gustafsberg gällande skolböcker och utensilier har emellertid räddats åt eftervärlden. De ingår i Gustafsbergss Stiftelsens arkiv (G 9 k).
- 3 I bokhandlare Bengt Göran Wallgrens privata bibliotek finns 12 volymer omfattande 22 nummer/titlar. Varje titel med separat paginering har åsatts ett nummer, även då de är sammanbundna i en volym. Samtliga exemplar har påtecknats med ”Hallmans Uddevalla” på försättsbladet jämte nummer. De är alla hårt slitna inbundna exemplar, varav ett bär tryckåret 1788.

Nr 2842	<i>S.H.T. af L.D.G. (tr. 1843)</i>
3010	<i>Galleri af utmärkta samtida öfversättningar af F.B.C.</i>
3104	<i>Gabriela. Roman af Johanna Schopenhauer (tr. 1824)</i>
3157	<i>Pyramiderna vid Memphis. Österländsk saga af T. H. Friedrich</i>
3158	<i>Blekings-Minnen</i>
3159	<i>Från Eremitaget af Georg Ameen</i>

JOURNAL

AF

PETRUS NÆSCADJUS,

FÖR

FÖRSTA ÅRET AF HANS TJENSTGÖRING

SÅSOM

MISSIONAIRE I LAPPMARKEN.

Hallmans handskrift

N° 554

STOCKHOLM, 1831,

hos Zacharias Hæggström.

(3157–3159 i en volym tr.1826)

3194 *Boja och Krona eller Tassos öden.* Sorgespel i 5 akter.

3195 *Rudolf eller Pariser-Hemligheter* af Sue

3196 *Tartuffe*

3197 *Kyrkan Noth Gottes*

(3194–3197 i en volym tr.1844)

3234 *Dödgräfvaren. Pendant till Urnan i den ensliga Dalen*
(tr. 1806)

3288 *Jorden och dess invånare* af A.W. von Zimmermann
(tr. 1821)

3475 *Preciosa.* Skådespel

3476 *Den lilla slafvinnan*

3477 *Carl Knutssons död.* Tragedi i 3 akter

3478 *Fanchon eller Lyrspelerskan*

3479 *Ferdinand Cortéz eller Mexikos eröfring*

(3475–3479 i en volym tr. 1824)

3839 *Nordiskt Sagabibliotek* (tr. 1834)

3864 *Nya allmänna historien* (tr. 1788)

3958 *Nya Theater-Stycken* af Aug. von Kotzebue

4508–09 *De verkliga Pariser-Mysterierna* af Vidocq (I katalogen
1853 registrerade som nr 4507–08)

I Uddevalla stadsbiblioteks arkiv finns 9 nummer i separata volymer. De är ej förtecknade i stadsbibliotekets samlingar. Alla är märkta ”Hallmans” eller ”Hallmans Uddevalla”.

- 134 K. A. Nicander, *Minnen från Södern* (tr.1839)
- 554 *Journal af Petrus Laestadius* (tr. 1831)
- 741 Swen Lagerbring, *Rutger von Aschebergs Lefverne*. (tr. 1805). Märkt C. M. Sjöberg nr 741; även stämplad J. F. Hallman; tydligen en rest från föregångarens lånbibliotek.
- 3253 Fredrika Bremer, *IDalarna* (tr. 1845). I boken står: ”Boken torde skyndsamt genomläsas och aktsamt behandlas”.
- 4003 *Syster och bror*. C. J. L. Almqvist (tr. 1847)
- 4058 *Physisk Beskrivning öfver Jord-Klotet* af Torben Bergman (tr. 1774). Boken förefaller att först ha varit i privat ägo, sedan i Hallmans lånbibliotek för att därefter ingå i Uddevalla folkbibliotek.
- 4429 G. H. Mellin, *Tåget öfver store Belt* (tr. 1849)
- 4988 *Rosa. Vittert album* (tr. 1854)
- 5211 P. G. Ahnfelt, *Studentminnen* (tr. 1857)

Av tryckår samt placering i nummerföljden förefaller alla utom två av de bevarade titlarna härstamma från Hallmans tid, även låga nummer, 131 och 554 som fyllts igen av senare tryckta utgåvor.

Göteborgs universitetsbibliotek har två band, vilka tydligen härrör från Hallmans bokhandel i Uddevalla: *Intelligensblad för Svenska Bokhandeln* nr 1, 1853 – nr 24, 1862; insidan pärmen J Fr Hallman samt i *Svenske Bokhandels-Tidning* nr 1, 1863 – nr 50, 1864; insidan pärmen J Fr Hallmans Bokhandel Uddevalla.

Bokbeståndet

- 1 Carlander, d. 1, 1904, s. 423.
- 2 Beträffande volymer resp. nummer, titlar se Carlander, *ibid.* s. 359 ff. I Björkman 1992, s. 207 ff anges volymer inte titlar. Jfr Björck 1972, s. 65.
- 3 I Kristiansson 1938, s. 27, uppges att lånbiblioteket 1874 vuxit till 6000 nummer. Nr 6000 hade dock registrerats tidigare. I suppl. 8, tryckt 1866, upptas som nummer 6000 i förteckningen ”*Norden. Kalender med plancher*”. Mellan det faktiska sammanlagda antalet nummer i kat. 1853 och suppl. 1–8, 1855–66 på 5872 och reg.nr 6000 ligger ett deficit på 128 nummer avspeglade förslitning och förlust, som kontinuerligt ersattes med nya nummer.
- 4 Oscarsson 1980, s. 114 ff, Greek & Rova 2000, s. 26 ff, 5.2.1.
- 5 Se Annonsering, abonnemang och avgifter, not 5. Jfr Björkman 1992, s. 343; Greek & Rova 2000, s. 26 ff, 5.2.1, *Analys*, s. 30, 1:3.
- 6 Jfr Björkman 1992, s. 201 ff samt Greek & Rova 2000, s.26, 5.1.
- 7 Torgerson 1982, s. 39, tab. 6. 4, s. 50, tab. 7. 1, s. 60.
- 8 Björkman 1992, s. 210 ff, Sahlin, i *Bibliotek, tradition och utveckling*, 1991, s. 236.

Skönlitteratur

- 1 Jfr Källmaterialet, not 3.
- 2 Se Tykesson 1942, s. 8 ff, Leffler 1991, s. 41 ff. Jfr Utterström 1959, s. 118.
- 3 Björck 1972, s. 66.

- 4 Lönnroth 1983, s. 19 ff; *Den svenska litteraturen. De liberala genom-*
brotten. 1988, s. 68 f.
- 5 Svedjedal 1987, s. 34.
- 6 Jfr Williams 1997, s. 30 ff.
- 7 Jfr Torgerson 1982, s. 55; se även s. 118, tab. 7.6.

Låntagarna, läsarna

- 1 Se Björkman 1992, s. 397 ff, Sahlin 1991, s. 233 ff och G. Furu-
land 2007, s. 109 ff.
- 2 Björck 1972, s. 64.
- 3 Kristiansson, III, 1956, s. 241 ff.
- 4 Se Hörmander 1980, s. 28, s. 60.
- 5 *Tidning för Wenersborgs Stad och Län* 1848-12-02.
- 6 *BLT* 1838-12-21. Jfr *UW* 1834-08-08, 1835-06-26.
- 7 Kjellén 1932, s. 45 f. Lauritzen 2007, s. 73. Jfr Björkman 1992,
s. 482.
- 8 Hamilton Geete, *I solnedgången*, d. 3, 1912, s. 223.
- 9 Om societetslivet på Gustafsberg se Jacobowsky, *Gustafsberg.*
Sveriges äldsta badort, 1958.
- 10 Kristiansson 1938, s. 13 f.
- 11 *UW* 1836-06-03.
- 12 Björkman 1992, s. 311 ff.
- 13 Björck 1972, s. 66, Jeppsson 1981, s. 160 ff, Holm 1977, s. 318,
Björkman 1992, s. 412 ff, Ulvros 1996, s. 292 ff.
- 14 Gustafsbergsstiftelsens arkiv. Arkivnummer F 16:7.

FÖRKORTNINGAR

BLT *Bobus Läns Tidning*

SBT *Svensk Bokhandels-Tidning*

UW *Uddenalla Weckoblad*

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

OTRYCKT MATERIAL

Göteborgs universitetsbibliotek

Handskriftsavdelningen

P. Wieselgrens brevsamling, 4 brev: 14/12 1860, 4/1 1861, 15/6 1861, 8/12 1861

Brev till Gustaf Henrik Brusevitz, 7 brev: 1865–66, 1870–71

Landsarkivet i Göteborg

Bouppteckning efter Alrik Hallman, Uddevalla rådhusrätt, vol. F II a:19, reg.1823, nr 32

Bouppteckning efter Johan Fredrik Hallman, Uddevalla rådhusrätt, vol. F II: 38, reg. 8/9 1873, pag.555

Arvskifteshandling efter Johan Fredrik Hallman, F II: 39, reg. 1874, pag. 125

Ur Uddevalla högre allmänna läroverks arkiv, elevmatrikel 1818-1823, vol. D 1 a: 1

Bohusläns museum

Enskilda arkiv

Anmälan till Magistraten i Uddevalla undertecknad Erica Grönlund 17/3 1888

Utdrag ur handelsregistret 19/3 1888, 6/7 1903, 13/7 1903, 30/12 1929

Enskilda arkiv nr 283

Sällskapet X Uddevalla: protokollsbok 1859 jämte handlingar och protokoll 1862, 1869, 1887

Enskilda arkiv nr 50

Johan Fredrik Hallman: 4 brev till J. F. Hallman mellan 1861–1868.
Brev E 1

Gustafsbergsstiftelsens arkiv, Uddevalla

Dagbok. Charlotta Lamberg 1824. Arkiv nr F 16:7

15 kontraböcker mellan Hallmans bokhandel och skolan på Gustafsberg för åren 1877–1894, G 9 k

TRYCKT MATERIAL

Uppsala universitetsbibliotek

Äldre tryck

Katalog öfver de Böcker, som utlånas uti Job. Fr. Hallmans Bokhandel i Uddevalla jemte Reglor för Utlåningen. Tr. S.V. Bagge, Uddevalla 1840

Supplement till Katalog öfver Job. Fr. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. S. V. Bagge, Uddevalla 1840

Supplement till Katalog öfver J. F. Hallmans Lånbibliothek i Uddevalla. Tr. Sam. Vict. Bagge, Uddevalla 1841

Supplement N:o VI till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla 1844

Katalog öfver Job. Fr. Hallmans Lånbibliothek i Uddevalla, jemte Villkor för Utlåningen. Tr. hos C. G. Malmgren, Uddevalla 1845

N:o 1 Supplement till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla 1846

N:o 2 Supplement till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla 1847

N:o 3 Supplement till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren 1848

N:o 4 Supplement till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla 1849 (Bihang till Bohus Läns nya Tidning)

N:o 5 Supplement till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla 1850

N:o 6 Supplement till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla 1851

N:o 7 Supplement till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla 1852

Katalog öfver Job. Fr. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla jemte Villkor för Utlåningen. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla 1853

Supplement till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla, i September 1855

Supplement N:o 2 till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla 1856

Supplement N:o 3 till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla 1857

Supplement N:o 4 till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla 1859

Supplement N:o 5 till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla 1860

Supplement N:o 6 till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. C. G. Malmgren, Uddevalla 1862

Supplement N:o 7 till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. Karl Lidberg, Uddevalla 1864

Supplement N:o 8 till Katalog öfver J. F. Hallmans Lån-Bibliothek i Uddevalla. Tr. Uddevalla Boktryckeri-Bolag 1866

Till källmaterialet hör även uppgifter om katalognummer och firmamamn inskrivna i 21 bevarade volymer ur J. F. Hallmans lånbibliotek, förtecknade i not 3, kap. Källmaterialet.

PERIODICA

Bobusläningen 1878–1904

Bobus Läns Tidning 1838–1883

Intelligensblad för Svenska Bokhandeln 1853–1862

Svensk Bokhandels-Tidning 1863–1870

Tidning för Wenersborgs Stad och Län 1848

Uddevalla Tidning 1854

Uddevalla Weckoblad 1826–1837

TRYCKTA SKRIFTER (ÄVEN STENCILER)

Atlestam, Ingrid m.fl., *Fullbokat. Göteborgs folkbibliotek 1862–1997*, Göteborg 1997

Beccau, Ellen & Ekström, Marika, *Från läsesällskap till stadsbibliotek. Skövdes bibliotekshistoria 1830–1940* (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, 2007:76, Högskolan i Borås) (stencil)

Björck, Staffan, ”Den första svenska bokfloden. Om 1800-talets romanserier och lånbibliotek”, *Studiekamraten*, 1972: 4–5, s. 61–66

(Björck, Theodor), - ck., ”Ur en Lånbibliothekaries Dagbok”, *Sandkornen. Småplock ur min portfölj*, Norrköping 1855, s. 223–229

Björkman, Margareta, *Läsarnas nöje. Kommersiella lånbibliotek i Stockholm 1783–1809* (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen: 29, Uppsala) 1992 (diss.)

Björkman, Margareta (red.), *Böcker och Bibliotek. Bokhistoriska texter*, Lund 1998

Bonnier, Isidor, *Anteckningar om svenska bokhandlare intill år 1900*, d. 1, landsortsbokhandlare (utom Uppsala), Stockholm 1920

– &, August Hånell, *Anteckningar om svenska bokhandlare intill år 1935*, d. 2, Stockholm 1935

Bygdén, Leonard, *Svensket anonym- och pseudonymlexikon*. Faksimil – utgiven av Sune Lindqvist, 1974

Carlander, Carl Magnus, *Svenska bibliotek och exlibris*, d. 1–3, 2 omarb. och tillök. uppl., Stockholm 1904

Den svenska litteraturen. 3, De liberala genombrotten: 1830–1890 (red. Lönnroth, Lars/Delblanc, Sven), Stockholm 1988

Eriksson, Frank, ”Sällskapet X i Uddevalla”, *Bobusläns Hembygdsförbunds Årsskrift*, 1961, s.12–21

Furuland, Gunnel, *Romanen som vardagsvara. Förläggare, författare och skönlitterära häftesserier i Sverige 1833–1851 från Lars Johan Hierta till Albert Bonnier*. (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 53), 2007 (diss.)

Gislén, Knut, *Strömstads bokhandel 1851–1951*, Göteborg 1951

Greek, Eva & Rova, Heléne, *Kultur och kommers. En analys av Eva Unanders kommersiella lånbibliotek 1818–1829*. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, 2000: 72, Högskolan i Borås) (stencil)

Hamilton Geete, Anna, *I solnedgången. Minnen och bilder från Erik Gustaf Geijers senaste lefnadsår*, 3 saml., Stockholm 1912

Hansson, Wilhelm m.fl., *100 år med Bobusläningen: en jubileumskronika 1878–1978*, Uddevalla 1978

Hellman, Axel, *Gället kring Bäveån. 800 års kyrkohistoria*, Uddevalla 1967

Holm, Birgitta, ”Trivialroman på 1800-talet. Det triviala”, *Författarnas litteraturhistoria*, d.1, Stockholm 1977, s. 314–329

Holm, Birgitta, *Fredrika Bremer och den borgerliga romanens födelse*, Stockholm 1981

Horn, Vivi, *Flickan från Strömstad: Emilie Flygare-Carléns levnadshistoria*, Stockholm 1950

Hörmander, Oskar, *Schartauanismen och samhället. En studie i religiösa och politiska motsättningar 1890–1933*, Uddevalla 1980 (diss.)

Jacobowsky, Vilhelm, *Uddevalla med omnejd i svensk litteratur*, Uddevalla 1917

Jacobowsky, Vilhelm, *Gustafsberg. Sveriges äldsta badort*, Stockholm 1958

Jeppsson, Ann-Lis, *Tankar till salu. Genombrottsidéerna och de kommersiella länbiblioteken*. (Skrifter utgivna av litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, 13) Uppsala 1981 (diss.)

Johannesson, Eric, *Den läsande familjen: familjetidskriften i Sverige 1850–1880*, Stockholm 1980

Karlsson, Gustaf, *Stadsbiblioteket blir till*, utg. Kulturnämnden, Uddevalla 1978

Klasson, Maj, *Biblioteksforskning i Sverige: en innehållsanalys av svensk biblioteksforskning/ biblioteks- och informationsvetenskap 1900–1988* (Meddelanden från Centrum för biblioteksforskning 1990: 4)

Kjellén, Alf, *Emilie Flygare-Carlén. En litteraturhistorisk studie*, Stockholm 1932 (diss.)

Kristiansson, Sten, *Hallmans bokhandel 1838–1938. Minnesskrift*, Uddevalla 1938

Kristiansson, Sten, *Uddevalla stads historia*, III, 1806–1863, Uddevalla 1956

Lauritzen, Monica, *En kvinnas röst. Emilie Flygare-Carléns liv och dikt*, Stockholm 2007

Leffler, Yvonne, *I skräckens lustgård. Skräckerromantik i svenska 1800-talsromaner*. (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet), Göteborg 1991 (diss.)

Leffler, Yvonne (red.), *Kvinnan, kärleken och romanen i kvinnliga 1800-talsförfattares texter* (Karlstads universitet: institutionen för kultur och kommunikation), 2001

Lext, Gösta, *Bok och samhälle i Göteborg 1720–1809*, Göteborg 1950 (diss.)

Liber libroriorum. Bokhandlarnas bok. Minnesskrift utgiven med anledning av Svenska sortimentsbokhandlareföreningens 25-åriga tillvaro. Under red. av August Hånell, d. 2, Stockholm 1920

Lindström, Erik, *Walter Scott och den historiska romanen och novellen i Sverige intill 1850*, (Göteborgs Högskolas årsskrift, bd 31: 4), Göteborg 1925 (diss.)

Linnström, Hjalmar, *Svensket boklexikon 1830–1865*, 2 vol., Stockholm 1883/84

Lirberg, Mikaela & Skoglund, Anna-Karin, "Ett vittert fruntimmer". *En studie av boktryckerämnor och speciellt fru Fougt* (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, 2002: 49, Högskolan i Borås) (stencil)

Lundkvist, Sven, *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920*, Uppsala 1977

Lönroth, Lars, "Tistelön och societetshuset. Emilie Flygare-Carléns västkustromaner som läsning för 1800-talets badortspublik." *Kattegat-Skagerak-projektet. Meddelelser nr 3*, 1983, s. 19–46

Melberg, Arne (red.) *Den litterära institutionen. Studier i den borgerliga litteraturens sociala historia*, Stockholm 1975

Nordisk familjebok. Encyklopedi och konversationslexikon (huvudred.: E. Thyselius), bd 1–23, 3 omarb. uppl., Stockholm 1923–37

Ny svensk teaterhistoria (huvudred. Tomas Forser), d. 2, *1800-talets teater* (red. Lagerroth / Nordin Hemmel) 2007

Oscarsson, Ingemar, "Fortsättning följer". *Följetong och fortsättningsroman i dagspressen till ca 1850* (Skrifter från Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund: 16), Lund 1980 (diss.)

Peterson, Bo, *Boktryckaren som förläggare. Förlagsfunktion och utgivningspolitik hos P. A. Norstedt & Söner 1879–1910*, Stockholm 1993 (diss.)

Påhlman, Axel & Sjölin, Walter, *Arbetsföreningarna i Sverige 1850–1900. En undersökning av den liberala arbetarrörelsens historia och kooperationens första skede*, Stockholm 1944

Rinman, Sven, *Svenska bokförläggareföreningen 1843–1887. En historisk översikt med anledning av föreningens 100-årsjubileum*, Stockholm 1951 (Även utg. under titeln: *Studier i svensk bokhandel. Svenska bokförläggareföreningen 1843–1887*, Stockholm 1951)

Sahlin, Gunnar, "1700-talets lånebibliotek och den litterära publiken" i *Bibliotek – tradition och utveckling. Festskrift till Lars-Erik Sanner*, Stockholm 1991

Svedjedal, Johan, *Almqvist – berättaren på bokmarknaden. Berättartekniska och litteratursociologiska studier i C. J. L. Almqvists prosafiktion kring 1840* (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 21), Uppsala 1987 (diss.)

Svedjedal, Johan, *Bokens samhälle. Svenska Bokförläggareföreningen och svensk bokmarknad 1887–1943, 1–2*, Stockholm 1993

Svensk ordbok, utg. av Svenska Akademien, 2009

Torgerson, Sten, *Översättningar till svenska av skönlitterär prosa 1866–1870, 1896–1900, 1926–1930* (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet: 8) Göteborg 1982 (diss.)

Tykesson, Elisabeth, *Rövarromanen och dess hjälte i 1800-talets svenska folkläsning*, Lund 1942 (diss.)

Uddevalla som bok- och tidningsstad – människorna bakom (Ahlén, Berit & Karlsson, Lennart), Uddevalla 1998

Ulvros, Eva Helen, *Fruar och mamseller. Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790–1870*, Lund 1996 (diss.)

Utterström, Bengt, *Läsesällskap och lånebibliotek i Karlskrona 1794–1863: Idéströmningar och tidsbändelser återspeglade i ett landsortsbibliotek*, Karlskrona 1959

Åberg, Martin, *Uddevalla stads historia*, Uddevalla 1997

PERSONREGISTER

- Adler, Johan 19
Ahnfelt, P. G. 61
Aisopos 35
Almqvist, Carl Jonas Love 11, 39, 40, 51, 61
Ameen, Georg 58
Andersen, Hans Christian 37, 38
Andersson, Claes 57
Andersson, Ellen 58
Asbjörnsen, P. C. 39
- Balzac, Honoré de 37, 38
Beccau, Ellen 12
Bellman, Carl Michael 15, 39, 54
Bergman, Torben 61
Beskow, Bernhard von 46
Bjursten, Herman 40
Björck, Gustaf Daniel 44
Björck, Staffan 7, 11, 39, 62, 63
Björck, Zacharias Theodor 19, 47, 55
Björkman, Margareta 7, 11, 12, 33, 48, 53, 58, 62, 63
Björnson, Björnstjerne 44
Blanche, August 40, 46, 51, 55
Boström, Chr. Jacob 46
Bonnier, Isidor 55
Braddon, Mary Elizabeth 36, 37
Braun, Wilhelm von 40, 41, 44, 46
Brass, August 36
Bremer, Fredrika 25, 39, 40, 46, 51, 56, 61

Bruhn, C. 20
Bulwer-Lytton, Edward 36, 37, 51
Byron, George Gordon (lord Byron) 35
Böttiger, Carl Wilhelm 46

Camões, Luis de 35
Carl XIII, kung 46
Carl Johan, kronprins 46
Carlander, Carl Magnus 11, 19, 29, 55, 57, 62
Carlén, Octavia 40
Cederborg, Fredrik 46
Cervantes Saavedra, Miguel de 35
Cooper, James Fenimore 36, 37, 39, 51
Creutz, Gustaf Philip 39
Crusenstolpe, Magnus Jacob 46

Dalin, Olof v 39
Darwin, Charles 43
Dickens, Charles 36, 37
Dumas, Alexandre d.ä. 37, 38, 51

Ekström, Marika 12
Eriksson, Frank 53
Escarpit, Robert 45

Féval, Paul 36, 37, 38
Fouqué, Friedrich de la Motte 36
Flygare-Carlén, Emilie 39, 40, 45, 46, 51
Friedrich, T. H. 58
Fryxell, Anders 46, 55
Furuland, Gunnel 63

Geijer, Anna Lisa 46
Geijer, Erik Gustaf 39, 55
Goethe, Johan Wolfgang von 36, 37
Goldsmith, Oliver 35
Greek, Eva 12, 30, 62
Grimm, Jacob och Wilhelm 36
Grönlund, Erica 20, 22, 55, 56
Gustaf, kronprins 46
Gyllenborg, Gustaf Fredrik 39

Hacksell, Amalia (Elis Emil) 40
Hamilton Geete, Anna 63
Hallman, Alrik 13, 17
Hallman, Anna Erhardina 54
Hallman, Brita Maria 13
Hallman, Carl Israel 15, 54
Hallman G. A. 15, 54
Hallman Johan Fredrik 7, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 35,
36, 39, 42, 43, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 53, 54, 57, 61
Hallman, Johan Gustaf 15
Hallman Johan Göstaf 15
Hallman, Maria Mathilda 54
Hallman, Mathilda 15, 54
Hallman, Virginia 16, 20, 54, 56
Hansson, Stina 5
Hebbe, Vendela 40
Hedman, Dag 5
Hedvig Charlotta, drottning 46
Heiberg, J. L. 37, 38
Hertz, H. 48
Hierta, Lars Johan 46

Hoffman, E. T. A. 36
Holberg, Ludvig 36
Holm, Birgitta 63
Horatius 35
Hugo, Victor 37, 38
Hörmander, Oskar 63

Ingemann, Bernhard Severin 37, 38
Irwing, Washington 36, 37

Jacobowsky, Vilhelm 63
James, George 36, 37, 39
Jeppsson, Ann-Lis 11, 55, 63
Johnsson, Anders 19
Johnsson, Elsa 55

Kellgren, Johan Henrik 39
Kexél (Kexell), Olof 15, 54
Kingsley, Charles 41
Kjellén, Alf 63
Knappe Hansson, Anders 46
Knorring, Sophie von 39, 40, 46
Kock, Paul de 37, 38, 39, 55
Kotzebue, A. v 37, 38, 60
Kristiansson, Sten 7, 12, 16, 47, 48, 53, 54, 55, 56, 62, 63
Kullberg, C. 40

Laestadius, Petrus 59, 61
Lafontaine, August 37, 38
Lagerbring, Swen 61
Lamberg, Charlotta 48

Larsson, Marianne 5
Lauritzen, Monica 63
Leffler, Yvonne 11, 62
Lenngren, Anna Maria 39
Lenström, Carl Julius 15
Lessing, G. E. 36
Lext, Göran 11
Lindbohm, P. J. 19
Linné, Carl v 39
Lundberg, brunnspredikant 47
Lönnroth, Lars 63

Malmgren, C. G. 21
Marryat, Frederick 26, 36, 37, 39, 51
Mellin, Gustaf Henrik 40, 51, 61
Milton, John 35
Mühlbach, Luise (eg. Klara Mundt) 37, 38

Nicander, K. A. 61

Oscar, arvprins 46
Oscarsson, Ingemar 32, 62
Oehlenschläger, Adam 37, 38

Paul, Jean (eg. J. P. F. Richter) 36
Petri, Laurentius 15
Petri, Olaus 15
Pfeiffer, Sara (Sylvia) 40

Quincey, Thomas de 39

Ridderstad, Carl Fredrik 36, 40, 51
Rinman, Sven 53, 56
Rova, Heléne 12, 30, 62
Rousseau, Jean-Jacques 36

Sahlin, Gunnar 33, 62, 63
Sand, George (eg. Aurore Dudevant) 37, 38
Schiller, Friedrich von 36, 37, 55
Schopenhauer, Johanna 37, 38, 58
Schwartz, Marie Sophie 39, 40, 51
Schwerin, Martina von 48
Schöpfer, G. K. L. 38
Scott, Walter 36, 37, 38, 51
Scribe, Eugéne 37, 38
Shakespeare, William 35, 37
Silfverstolpe, Malla 46
Sjöberg, Carl Magnus 19, 47, 61
Sjöberg, Betty 13, 47, 55
Smitt, Isac Fredrik 48
Soulié, Frédéric 38
Spindler, Karl 37, 38
Staël, Germaine, (Mme de) 38
Stendhal (eg. Marie-Henri Beyle) 38
Strindberg, August 15
Sturzen-Becker, O. P. (Orvar Odd) 40
Stålberg, Vilhelmina 40
Sue, Eugéne 36, 37, 38, 60
Sundberg, Anton Niklas 46
Svedjedal, Johan 11, 40, 63

Thomasson, Per 40, 41, 55
Tegnér, Esaias 39, 46
Tieck, Ludwig 36
Torgerson, Sten 62, 63
Tykesson, Elisabeth 11, 62
Törneros, Adolf 46

Ulvros, Eva Helen 63
Unander, Eva 30, 32
Utterström, Bengt 11, 62

Wallgren, Bengt Göran 28, 58
Velde, K. F. van der 37, 38
Wennerberg, Gunnar 46
Vergilius 35
Wetterbergh, C. A. (Onkel Adam) 40
Wettergrund, Josefina (Lea) 40
Vidocq, Eugène Francois 36, 60
Wieland, C. M. 36
Wieselgren, Peter 15, 54
Williams, Anna 63
Voltaire, (eg. François-Marie Arouet) 36, 55
Voss, J. H. 36
Välikangas, Håkan 5

Xenofon 35

Zimmermann, A. W. von 60
Zschokke, Heinrich 38

Åberg, Martin 54

Beställningar kan skickas till:
Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion
Göteborgs universitet
Box 200
SE 405 30 Göteborg
eller via e-post: expedition@lir.gu.se